255.803

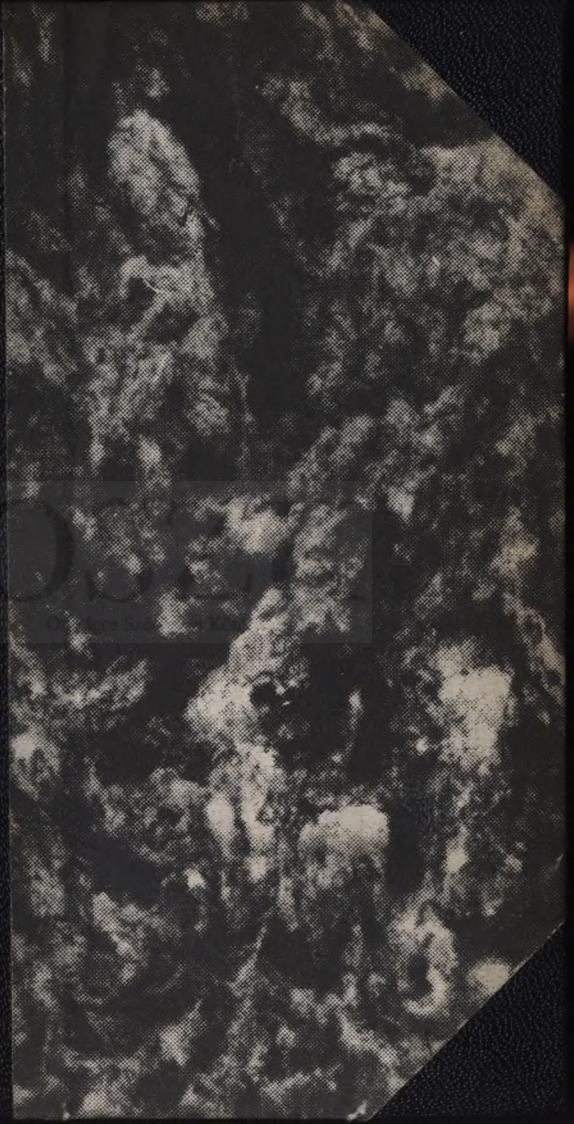

OSZK

OSZK

OSZK

255803

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Szerkeszti Gyulai Pál.

Egy-egy szám ára 20 fill.

PÉTERFY JENŐ

Irta

RIEDL FRIGYES

1166–1167. sz. 40 fill.

FRANKLIN TÁRSULAT
BUDAPEST.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

PÉTERFY JENŐ.

PÉTERFY JENŐ

IRTA

RIEDL FRIGYES

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1900

OSZK

255803

R 2

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N Növedéknapló
1953 év 9236 sz.

R 1965

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

I.

Az a pisztolylövés, mely 1899 november 5-ikén a Fiuméből Budapestre rohanó gyorsvonaton elhangzott és melylyel Péterfy Jenő — látszólag egészségének és szellemi tevékenységének teljes erejében — véget vetett életének, nem egy barátjának és ismerősének szivében fájdalmas visszhangot ébresztett és a fájó kérdések egész sorát keltette föl lelkünkben. Hát ily könnyű elválni az élettől annak, ki nagy fogékonyságánál és széleskörű műveltségénél fogva ismerheti mindazt, a mi az életben szép és nemes? A tiszta életnek, a művészetért való rajongásnak, az ernyedetlen tudományos munkának ez az eredménye? Egy önkínzástól megszakadt szív és golyótól szétroncsolt agy? Hát mi az élet értéke, ha valaki, a ki egész életén

át önművelésén lelkesen dolgozott, mint művész műtermékén, ily könnyen eldobhatónak tartja!

Az olyatén halál, minő a Péterfyé, a gondolkodó elmében önkénytelenül a lét nagy problemáit idézi föl: az élet értékének, a halál előnyeinek kérdését. Ez elmélkedések közt aztán akarva, nem akarva megvonjuk az emberi élet számadó mérlegét.

Kétségtelen, hogy világi életünk — ha csak nem pusztán állati továbbélésről van szó, a mivel különben a legtöbb ember beéri — mondom, világi életünk térben és időben korlátozva csak úgy ér valamit, ha két lelki erőnk érvényesül benne: a szeretet és az akarat. Igen, valamit szeretnünk kell, természetünk szerint, vagy csapongó hévvel, vagy maradozó bensőséggel: vagy önmagunkat (ez a legelterjedtebb cultus) vagy szeretőnket; vagy családunkat vagy foglalkozásunkat; vagy a tudományt-művészetet, vagy a sportot, vagy a hazát (néha nincs nagy különbség e kettő közt). És akarni

kell valamit, valamely czélnak kell előttünk lebegni, valaminek az elérését kell óhajtanunk, a holnap számára valamely programmal kell birnunk. Ez a czél, akaratunk tárgya ismét egyéniségünk szerint változik: kicsinyes hiúság, nemes becsvágy, vagy önző jólét.

A szeretet megvolt Péterfyben, az élet nemesebb és szellemes jelenségeinek szeretete; de úgy látszik, nem akadt senki, a ki megtanította volna önmagát kellően szeretni. Az akarat is megvolt, nagy és szép czélok kitűzése, de ez az akarat nem volt elég tartós és állandó, nem eléggé megaczélozott, hogy gazdag érzelmi és szellemi életének megfelelő legyen. Annak a szép belsőnek, annak a márványnak, melyen Péterfy önművelő fáradozással dolgozott, volt egy hibája, az akaraterőnek volt egy finom repedése, melyen nem lehetett segíteni. Az ellenséges élet ezt a kis hibát nagyon kiaknázta, a gyenge repedést lelki fájdalmak ékével tovább repesztette.

És még egy! Vannak az életben sötéten tá-

tongó mélységek, melyeken át csak a hit vagy az illusio szárnya segít. (Szinte azt írtam volna: a hit vagy az önhittség szárnya.) Nála úgy látszik e szárnypár nem volt elég erős; sötét perczeiben, élete válságaiban a három isteni erény közül kettő: a hit és a remény nem szállt le mindig hozzá, hogy hűs cseppet adjon az epedő ajkára.

II. ÉLETE.

Péterfy Jenő 50 évig élt; e félszázad nagyobb részét — 28 évet — mint reáliskolai tanár töltötte Budapesten. Eleinte leginkább a legháládatlanabb középiskolai tantárgyat: a német nyelvet és irodalmat adta elő és a philosophiát. Később mindig több magyar nyelvi és irodalmi órát osztottak ki neki. Mint tanár igen élénk volt, tele tűzzel és idegességgel. Egy leczkéjén — a melyen jelen voltam — láttam, hogy nem prælegál, hanem inkább beszélteti, szellemileg foglalkoztatja tanítványait és

az egész osztály közreműködésével szeret tanítani. Tanítás közben folyton járt-kelt vagy nyugtalanul mozgolódott. Valami szeretetreméltó szeszélyesség volt modorában, mely nem mindig jókedvből, hanem talán az ideges excitálás kedveért a tréfát is, sőt a pajkosságot is szerette az osztályteremben. Még ha rossz kedvvel lépett is be az osztályba, tanítványai néhány percz alatt beugratták: egész lélekkel és kedvvel velök foglalkozott. A felsőbb osztályokban előadása mindig impulsus-adó volt: sőt nem egyszer mellékesen elszórt megjegyzései voltak a legtanulságosabbak és a legszellemesebbek. Az Eötvös-collegiumban is, a hol élete utolsó három évében előadott, a tanárjelöltek közt eredeti felfogásával üdvösen nyugtalanító és szellemileg serkentő volt. Óra közt a tanári teremben nem ritkán gyermekesen, kicsapongóan pajkos tudott lenni.

Születésekor édes apja: Péterfy József a szőlőszeti iskola igazgatója volt Budán. Jenő négy éves volt, midőn Kolozsvárra költöztek, itt

járta elemi iskoláit is. A gymnasiumot Egerben kezdte, hol az első osztályban Szvorényi József kedvencz tanítványa volt, majd a fővárosban folytatta. Közben a tizenöt éves ifju egy kellemes évet — lucidum intervallum — Keszthelyen töltött, hol édes apja a gazdasági tanintézet igazgatója volt. Miután a fővárosban a középiskolát kitünő eredménynyel végezte, nagy csapás érte. Édes apja — kinek végzetes befolyása volt fia életére is — igen kedves, finom modorú, tehetséges, de különczködő, úriaskodó, meggondolatlan ember volt, ki pénzét elpazarolta és végre több extravagáns cselekedete után könnyelműen elhagyta családját. Nem is tért többé soha vissza, nem is tett semmit családja érdekében, melynek boldogságát földúlta, sőt néhány évvel később már magát sem tudta föntartani. Apa és fiú örökre elidegenedtek, de nem válhattak el egészen, mert az apa szellemi erejének megbénulása miatt csakhamar keresetre képtelen lett és fia támogatására szorult. A családi katastropha keserű em-

lékéhez még hozzájárult az anyagi zavarok lealázó öröksége. Ez a családi földrengés Péterfy Jenőt legfogékonyabb éveiben, serdülő korában rázta meg: nyomai mindvégig meglátszottak rajta.

Két évi jogi tanulmány után Péterfy a bölcsészetkar hallgatója lett. Az irodalmi tanulmányok jobban vonzották. Innen kezdve, legalább külsőleg, egészen a szokott mechanismussal folyt le élete: 22 éves korában helyettes tanári alkalmazást nyer a IV. kerületi fővárosi reáliskolában, leteszi a tanári vizsgát, bölcseleti doktor, majd rendes tanár lesz a józsefvárosi reáliskolában és — az maradt mindvégig.

Mint fiatal tanár irodalmilag is kezd föllépni: úgy mint az életben először zenei és nem írói tehetsége vonta magára az emberek figyelmét, úgy az irodalomban is először zenével foglalkozik. 1874-ben, 24 éves korában zenereferense lesz a *Pester Lloyd*nak, melynek akkor még a tisztán magyar ajkú közönség

körében is sok olvasója akadt, majd öt évvel első kritikus kisérletei után az *Egyetértés* szini referense. A nagy irodalmi műveltség és erős eredeti gondolkodás, mely könnyű kellemmel megírt tárczaczikkeiben nyilatkozott, magára vonta a hozzáértők figyelmét. Greguss Ágost, akkori irodalmi életünknek talán legműveltebb és leggyöngédebb szelleme, a fiatal írót mindjárt tagnak akarja a Kisfaludy-Társaságba ajánlani: de Péterfy kérésére elmaradt e jelölés.

1881-ben jelent meg Péterfy első nagyobb czikke a *Budapesti Szemlé*ben (Eötvös Józsefről). Ettől az időtől fogva hű és buzgó munkatársa a Gyulai folyóiratának, a *Budapesti Szemle* essayistája. Tehetsége különben is igen alkalmatos volt az essay modorára: nem a hosszú fejtegetések, a nagy apparatus embere volt, könnyű, a grácziák vezette tollal, erősen megfigyelt vonásokkal megrajzolni egy író szellemi arczélét, finom ízléssel és ideges fogékonysággal átérezni műveit — ez volt az ő

genre-je. Először a magyar regényírókról írt egy sorozatot: Keményről, Eötvösről, Jókairól. 1886-ban jelent meg legszellemesebb tanulmánya: *Dante*. Élete utolsó éveiben egy görög irodalomtörténeten dolgozott, melynek egyes fejezetei szintén a *Budapesti Szemlé*ben jelentek meg.

Kitüntetéseket keresni, szerepelni, nevét hangoztatni — mind ez erősen ellenmondott Péterfy zárkózott, szerény, de alapjában mégis büszke természetének. 1887-ben mindamellett Gyulai Pál ajánlatára a Kisfaludy-Társaság tagja lett, melynek választási mozgalmaiban azonban nem igen vett részt. Ő a magány vagy igen szűk baráti kör és nem a társulatok embere volt.

Néhány évig a budapesti egyetemen magántanár volt: de ismét abbahagyta a magántanárságot, melyre leginkább Gyulai Pál buzdítására vállalkozott, mert egyetemi előadásai elvonták más tanulmányoktól, melyeket inkább szeretett. Mintegy visszatért önmagához.

Négy évvel halála előtt veszítette el Péterfy édes anyját, kivel együtt a világtól elzárkózottan élt. Midőn édes anyja elöregedett, úgy tekintette — saját kifejezése szerint — mintha a tulajdon leánya lett volna. «Szegény jó anyámon azért csüggtem, mert kárpótolni akartam mindazért, a mi az ő szép jó lelkét az életen át nyügözte s kifejlésében megakadályozta. Vele együtt a hant alá temettem összes domesticalis érzelmeimet. Azaz ... naponként jeget hozatok a boltból, abba *frappirozom* az én érzéseimet és az én életkedvemet, hogy nyugalmamat ne zavarják s a saját ablakomból úgy nézek magamra mint valami közönbös monsieur-re.»

És reá borult a magány.

III. UTAZÁSAI.

Péterfyre nagy hatással voltak utazásai. Az utazás nála nemcsak időtöltés, szórakozás, sőt

nemcsak tanulmány, hanem valóságos lelki esemény volt. A ki tudni akarja, minő volt ő, annak tudnia kell, miben gyönyörködött.

Különösen olasz útjai valóságos forradalmat idéztek elő benne. Utolsó éveiben minden tavaszszal meglátogatta Olaszországot, mely mintegy második hazája volt. (Vagy talán az első?) Úti benyomásait nem írta le sohasem, ezeket ő mintegy belső ügynek tekintette, melybe bizonyos különczködő szemérmetességgel nem akart másnak bepillantást engedni.

Olaszországban minden idege megfeszült és rezgett. Nem hiába volt *Dante* az ő kedvelt költője és mély tanulmányának tárgya. A költészet minden kútfejét hallotta bugyogni és fakadni, ha ezt a szót: *Italia* ejtették ki előtte. Palermo megnevezésénél — írja egyik levelében — minden vér a fejembe szökik.

Ki élvezte Olaszországot annyira mint ő?

Az olasz tavasz mint egy hevítő elektromos áram folyt szét idegrendszerében. Ideges érzéke

a festőiség iránt itt lépten-nyomon kielégítést talált. Vajon nem festőibb egy olasz kis városka sötétes cziprus-lombjaival, sudár piniáival, csevegő ódon márványkútjával, nem festőibb-e egy modern világváros főtereinél?

Nemcsak a földet és csodás történetének emlékeit, hanem a népet is szerette. Szerette a munkás, értelmes olaszt, sőt még a czigányos déli olaszt, a napnak e könnyelmű gyermekeit is szerette. Szivesen eltűrte az olasz gyermekek lármás tolakodását és kedvteléssel nézte szenvedélyes szemöket, naiv mosolyukat, a fölnőtteket utánzó udvariasságukat. Még életének utolsó napján is, Chiunschiben beszédbe ereszkedett egy olasz paraszttal és érdekkel hallgatta fölvilágositását az egyes kerti növények hasznáról. Mindent szeretett Olaszországban, még azt is, a mit magyar ember rendszerint legkevésbbé tud méltányolni: az olajos kosztot is.

Rajongva szerette az olasz vegetatiót. Egy-egy cziprust, piniát hosszú ideig el tudott nézni és élénk ideges taglejtéssel fejezte ki gyönyörét.

Utazása alkalmával nem tudott betelni az olasz városok költészetével. Sajnálta az alvás idejét. Folyton járt-kelt éhes szemmel, fáradhatatlanul. Rómában későn feküdt le, de már kora reggel, naponként hatkor a Pantheonba szokott menni; e kétezeréves templom nyugodt fönségének szemlélése mintegy reggeli ájtatossága volt. Szíve egészen megnyilt. Minden nevezetest észrevett, mindent mohón átérzett. Mintha — be nem érve az öt érzékkel — új érzéket keresett volna, hogy mennél többet élvezhesse Olaszországot.

Igen jellemző fogékonyságára az amalfi-sorrentói út hatása. E tengermenti vidék szépsége annyira meleggel és fénynyel töltötte be lelkét, hogy Péterfyt, ki akkor — a mint azt később egy collegájának bevallotta — végzetes gondolatokkal foglalkozott, e vidék látványa kigyógyította és kiragadta halálos hangulatából.

Nem kevésbbé elragadta Róma; Róma, melynek nagysága mindent lelapít. Ez volt a nagy mágnes, mely szivének minden nemes

érczét magához vonta. Első római tartózkodása alkalmával fölkereste egyszer egyik barátját, ki őt rábeszélte, hogy vele Rómába utazzék, a római vendéglő szobájában és az izgalomtól zokogva e szavakkal ölelte át: «Ön megmentette életemet!»

Még néhány héttel önkéntes halála előtt is ezt írta egy meghitt emberének Rómába: «Volnék bár inkább pinia-toboza Pinción, mint itt reáliskolai tanár!»*

Mily történeti ihlet, mily költői elragadtatás vett rajta erőt Syrakusában, kedvelt költőjének Aeschylusnak szinházában, a ragyogóan kék jóni tengerre nyiló antik nézőtér kőlépcsőin járkálva! Itt ujjongott harmadfélezer év előtt a görög nép Hieron uralkodása idején Pindar és Aeschylus körül, kinek drámáit itt a költő jelenlétében előadták! Hihetetlenül fönséges hely! kiáltott föl Péterfy, ki itt együt-

* Itt eszünkbe juthat Chateaubriand egyik mondása: Qui n'a plus de liens dans la vie, doit venir demeurer à Rome.

tesen: a költőt, közönségét és műveit látta maga előtt megelevenedni.

Egyszer Amalfiban szűk sikátorokon át járva, hirtelen a főtérre lépett. Mily bámulatos színpadi látvány! és hogy gyönyörködött Péterfy benne! Nagy, érzékeny, ragyogó szeme nem tudott betelni vele: a tér tele handabandázó, tüzes szemű, római arczélű, tarka festői pongyolába öltözött olasz halászokkal; az ezer éves normankori templom széles lépcsőfokain száz meg száz fehér fátyolos kis leány vonul föl, fején zöld koszorú, mindegyik kézben égő gyertya. Zene hallik, a harangok zúgnak és az egész operajelenet köré a dél olasz nap fonja ragyogó glóriáját.

Nagy görög romot először Pæstumban, Dél-Olaszországban látott. Úgy beszélte, hogy midőn a pæstumi sivatagban Neptun templomának óriási oszlopai közt állott és kitekintett a tyrrheni-tengerre, visiószerű erővel érezte, mintha egyszerre maga az Isten, a tenger és a templom ura: Neptun emelkednék ki a ten-

ger kék fölszínéből régi hatalmában és fényében.

Az elmerengést, a csöndes, mély elragadtatást soha sem láttam jobban megtestesítve mint Péterfyben, midőn egyszer Capri szigetén, a kilátásos Monte Solarónak egy sziklacsúcsán ült és önfeledve kipillantott a végtelen tenger kékjére, a meredek phantastikus szirtekre, az elbűvölt szigetre lába alatt. A tavasz üdesége egyesült egy nyári nap ragyogásával. Fényes, felhőtlen æther lebegett a boldog sziget fölött, violaszín árnyak rezegtek a tajtékövezte sziklás partokon, fönséges pompával töltötte be a nap a beláthatatlan tenger vidékét. Ekkor mutatkozott a valódi Péterfy. Minden idege fogékonyság, izgalom. Mintha a természetet nemcsak kitágított szemgolyóval látni, hanem inni, zamatját tikkadt nyelvén érezni, rezgő ideges czimpával fölszívni szeretné, mintha tüdejét ezzel az illatos tavaszszal tágítani, végtelen csöndjét édes zene gyanánt hallani, a nap tüzes erejét sápadt orczáin égettetni akarta

volna. Lelke ekkor átömlött a vele-érzés révén a külső természetbe.

Elbocsátá lelkét ringatódzni,
Engedte önmagából kilopódzni;
Hang, szín, sugár lett, tér és mozgalom,
Ő a természet, a nagy és örök,
Mi ott henyél, csak hitvány földi rög.

Valódi inyencz-kedvteléssel élvezte Péterfy e szép föld lakóit is, a nap könnyűvérű fiait. Az ordító, de soha be nem rekedő charlatant Nápoly utczasarkain az olasz talaj épen oly érdekes termékének tekintette, mint az örökzöld tölgyet vagy az olajfát. Az olasz nép fősajátságának a minden más népnél élénkebb sensibilitást tartotta. Ebből az élénk sensibilitásból magyarázta a renaissance keletkezését és az olasz művészi tehetséget. Ebből magyarázta az olasz nép hibáit is. Péterfy azonban hitt az olasz nép jövőjében (mint Beöthy Zsolt) és érdekkel, ámbár nem skepsis nélkül olvasta Burckhardt Jakab nézetét, miszerint az olasz nemzet napja csak egy időre húnyt le, addig,

míg a gyári ipar korszaka tart. Ha e korszak elmult, akkor Burckhardt szerint megint érvényesülni fog az olasz művészi genius.

Vagy nyolczszor-tízszer utazott le Péterfy Olaszországba egy-két barátjával; mint a bibliai keleti királyok a csillag után, oly ájtatos reménynyel indultak az olasz tavasz fuvalma után.

Nagy hatással voltak reá, habár nem szántották föl oly mélyen lelkét, németországi útjai is. Németországban is vagy tízszer fordult meg. Heteken át tartózkodott Drezdában és Berlinben, hol naponként a múzeumokat járta, melyekben négy-öt órát töltött rendszerint egyfolytában. «Úgy örülök egy-egy képnek — írja Drezdából — mint a pudli az apportirozásnak. Előbb át akarom magamat enni az olaszokon, mint az egér a sajton. Nemcsak a Madonna Sistinát imádom, hanem szeretem a gyöngébb képeken is hallgatni a fű növését: s erre van itt alkalom.» A nagyszerű drezdai és berlini gipszmásolat-gyűjtemény szintén heteken át

volt tudós és költői ihletű tanulmányainak tárgya.

Teljes fogékonyságával méltatta az ódon zománczú művészi kis német városok szépségét. Braunschweig, Magdeburg, Hildesheim városát ki tudta élvezni. «A hildesheimi s braunschweigi házak igazi gyermekörömet okoztak nekem. A magas giblik, a faművek, festett gerendák, primitiv faragványok, a piros, barna szín, a mint néha egy-egy zöldelő fa mögül a szemet megcsapják, igazi szürete volt a phantasiának. Szinte szégyenkezem, hogy a ki az urbinói palotát stb., az olasz építészetet begyembe vettem, most ezen a primitiv, kedélyes barbarismuson gyönyörködöm. De ländlich, sittlich. Az ember érzi, hogy ez önkényben, kezdetlegességben, naiv lehetetlenkedésben is van magja egy szabad, népies stylusnak s ha német építész volnék, ebből indulnék ki.»

A régi festői kis városkák mellett igen szerette Péterfy Németországban a kerti városokat is: Weimart, Kasselt. Weimarba ismét

visszatért, miután ott két napot töltött volt: Goethe nagy emléke vonzotta. Kasselből így ír egyik barátjának: «Hogy Ön nincs itt! Százados fák, gyönyörű vidék! Egy bükkfa, melynek szépségét úgy élveztem, hogy Ruisdael megirigyelhetne. Kassel nagyszerű multszázadi residentia. Van egy nagy tere, melyet most egészen elönt a hársfaillat. Az öreg landgraf szobra szinte tüszköl tőle.»

IV. EGYÉNISÉGE.

Il avait trop d'esprit pour son coeur et trop de coeur pour son esprit: szivéhez képest nagyon is sok volt a szelleme és szelleméhez képest nagyon is nagy volt a szive, mondja George Sand egyik regényhőséről, a nagy tehetségű, de ingatag rudolstadti grófról. Senkit sem ismertem, a kire e mondás annyira ráillenék, mint Péterfy Jenőre. Finom kedélyélete és erős logikája nem bírt mindig kellő egyensúlyban maradni. Lágy zenei természete

és szigorú analysáló hajlama könnyen meghasonlást idéztek elő lelkében. Hol rajongás sugárzott ki szeméből, hol a bonczoló kés villogását véltük benne látni. Barátaival szemben is nem egyszer a szeretet és irónia különös vegyülékét mutatta. Mintha sajnálta volna, hogy szíve elragadta és hogy szeretete megszólalt, hamar visszazökkent udvariasság leplezte megközelíthetetlen magatartásába. Nőiesen szelid, de büszke, magába zárkózó természet volt: a társaságban vig, sőt pajkos, de e vígságban volt valami fölszínes, valami percznyi jelleg.

Valóban szíves volt, de a mellett valóban büszke s e nagy büszkeségét nem is tudta mindig leplezni. Szellemét keveseknek mutatta, szerencsétlenségét senkinek. Voltaképen senkit sem engedett teljesen magához abba a tour d'ivoire-ba, melybe elzárkozódott. Ha valaki mindennapos volt is nála, csak későn vette észre, hogy vannak ott belső szobák, folyosók, fülkék, melyekben sohasem fordult meg. Minden nyájassága mellett sem nyilt meg senki

előtt életének legfontosabb problémáira nézve. Nem tett engedményeket: midőn élete vége felé jövedelemmel vagy állással kínálták, izgatottan, de gyorsan elfordult. Az opportunismussal büszkeségből nem élt, a mi nem vált előnyére a gyakorlati életben. E büszkesége nem egyszer abban az udvariasság leplezte idegességben mutatkozott, melylyel a vele beszélőktől elsietett, hogy ismét maga maradhasson, hogy önmagára reducálhassa magát.

Általában szeretett az emberek fölött lebegni, rajtok átlátni, de nem szívesen engedte, hogy ők lássanak rajta át. Független akart maradni egyedül, önmaga. Hamar felismerte az embereket; már rövid beszélgetés után látta fogyatkozásaikat: az önálló gondolkodás hiányát, a nevetséges hiúságot, a nyerészkedés vágyát, a rosszul leplezett nyers egoismust. Ilyenkor aztán szeretett mindjárt magába visszavonulni, mint a kíváncsi mormota visszavonul téli odujába, érezvén, hogy ez nem tavaszi levegő.

Olyan erősen uralkodott rajta a függetlenség érzete, hogy semmiféle köteléket nem szeretett hosszabb ideig. Függetlenségének elemi érzete szól egy leveléből, melyet a keleti tenger partjáról írt: «Balkonom alatt csapdossa a thalatta a falat, előttem repül a habok fölött a sirály, játszanak a színek s mintha érezném, hogy az elemek rokona vagyok.»

Büszkeségénél és függetlenségszereteténél fogva nem is óhajtotta nevét hangoztatni. Külső kitüntetések, rang, czím iránt semmi érzéke: ideges félelemmel kerülte az alkalmat, a hol ilyeneket szerezhetni. Nem olvadt bele abba a nagy éhes tömegbe, a mely körülötte mind ezeket hajhászta. Ez a túlzott félénksége a nyilvánosságtól, a pose-tól, a szerepléstől, az ünnepélyes rhetorikától különös jelenség volt a jubileumok és tömjéneztetések korában. A pénzszerzéstől idegenkedett, talán túlságosan is, sőt a maga anyagi érdekeit sem tudta mindig kellően ápolni. Hírnevét sem. Péterfy képes lett volna összes műveit névtelenül meg-

írni. Épenséggel nem óhajtott szerepelni oly társaságban, mint a miénk is, a hol emberkínzó, könnyáztatta uzsorán meggazdagodni elég érdem arra, hogy előtte a szellem, a szépség, a tudomány vonakodás nélkül meghajoljon. Épen büszkesége révén fejlődött benne valami dacz, a finom költői lelkek dacza, kikkel szemben a sors nem váltotta be igéreteit.

Előkelő szellem volt, edzett test, de nem edzett akarat. Hamleti vonása volt, hogy sokat habozott. Neki is megjelent szerencsétlen apja szelleme és ő nem tudta, mit tegyen. Problematikus természet volt Goethe meghatározása szerint: mely nagy tehetség mellett sem tud eleget tenni az élet változó körülményeinek. Ebből életemésztő conflictusok támadnak, melyeket szerencsésebb emberek, kiknél a lelki élet fejletlenebb, de az akarat egészségesebb, nem ismernek. Pascal híres meghatározása: L'homme est un roseau pensant, az ember gondolkodó nádszál, reá más értelemben is illett. Különben könnyű annak nádszálként

sohasem inogni, kit elhatározásában az ezerszemű érzékenység, kit belsejében a sokféle motivum küzdelme meg nem akaszt! Az elhatározott, friss cselekvés terén hol habozó természete, hol szemérme, hol gyöngédsége akadályozta. Érzékenység, szemérem, gyöngédség nem a legczélszerűbb kalauzok az élet utazásában! Hisz e részben úgy vagyunk, mint hajók a ködös tengeren. Ha oly sűrű a köd, hogy alig látni néhány lépésnyire, akkor a gőzösök lassan, mintegy visszafojtott lélekzettel siklanak tova, hogy kikerüljék az összeütközést. Vannak azonban lelkiismeretlen hajóskapitányok, kik ilyenkor még gyorsabban járatják hajójukat, mint rendesen: ha már összeütközésre kerül a dolog, az van előnyben, ki nagyobb sebességgel megy neki a másiknak. Hányszor látjuk az életben is ezt a nagyobb sebességet győzni!

Sokan csodálkoztak, miképen férhet meg nagy nyughatatlansága a művészeteknek rajongó cultusával. Pedig mindakét tulajdonsága mint lelke legmélyéből előtörő, kapcsolatos

egymással, két testvér tulajdonság. Az az ideges izgatottság, az a vibráló valami, a mi rajta észre vehető volt, lelki feszültsége épen nagy és harmonikus benyomásokban keresett megoldást és enyhülést. Utazásra születtem, szokta magáról mondani: utazni pedig annyit tett nála, mint műremekekbe és a természet szépségébe mélyedni és őket gyönyörködve taglalni.

Ha a trivialitás és a magány közt kellett választani (gyakori eset az életben!), habozás nélkül az utóbbit választotta.

Mindamellett azonban nem játszta soha a félreismert geniet. Az effajta pose-okat gyűlölte. Nyugodtan nézte nem egyszer, hogy mások érdem nélkül emelkednek oly polczra, melyre voltaképen ő termett. Mindez nem fájt neki, legalább soha nem mutatta: inkább azt sajnálta, hogy nem vívja ki a tulajdon elismerését, mert tehetségeit nem tudta a tudományban úgy kimüvelni, a mint ő óhajtotta volt.

A kiváló művészi termékekben s a költészetben egyaránt tudott végtelenül gyönyör-

ködni. A gourmet, az inyencz fogékonyságával olvasgatta a világirodalom legnagyobb remekeit. A nagy költők beható ismeretére nézve talán nem is akadt versenytársa irodalmunkban. E részben igen segítette őt nagy nyelvismerete. Homert, Sophoclest épen oly ideges penetratióval olvasta az eredetiben, mint Shakespearet; Dantét épen úgy mint Goethet. A magyar irodalomban mindenekfölött Aranyt becsülte. Legkedveltebb költői műve mégis *Hamlet* és *Faust* volt. Hamletnek, az ingadozó, tépelődő Hamletnek és az emberi tudás megszerzése után is elégedetlen, vágyakozó Faustnak majdnem minden mondását könyv nélkül tudta és gyakran alkalmazta. Ha a *Budapesti Szemle* egy névtelen czikke *Hamlet*et vagy *Faust*ot idézte, tüstén ráfogtuk, hogy Péterfy írta.

Mint Hamlet, ő is keresett magának barátot, kit ő «szive közepén, szivének szivében hordott,» mint a szeszélyes dán királyfi mondja. «Szeretek barátaimban is élni, — írja egy leve-

lében Kolozsvárra — az ön szavai beleestek szivembe s a mit egyszer oda bezárok, azt többé onnan ki nem eresztem. Egy igazán jó sziv úgy hat reám, mint gyermekre a hamelni muzsikus.» Az ilyen baráthoz aztán nagyon is hozzá nőtt: barátjában mintegy siami ikerfelet vélt találni, ki őt kizárólagosan kisérte és mint Péterfy tréfásan mondta, neki a többi emberiséget pótolta.

És mint Hamlet, ő is az impressiók embere volt. Ez az impressionista vonás tehetségének és jellemének fővonása. A percz elragadta, finom érzékenységét, rezgő, hatásokat ohajtó idegrendszerét szinte elbűvölte. Egy percz a tied — mondja Arany, — egy percz, az isteni! E percznyi hatásokat, melyek iránt olyan bámulatos, majdnem beteges fogékonysága volt, e percznyi hatásokat értékesítette ő aztán műveiben, belefogván őket erős logikájának pántjaiba. E percznyi természete adta meg személyiségének nagy közvetlenségét, szeretetreméltóságát, élénkségét. Csakhogy a mit a percz

ad, azt a percz könnyen el is veszi. A percznyi hatások táplálták aztán szeszélyét és ingadozását is.

Ellentétes természetének lehet tulajdonítani, hogy sokáig a tudós és művész határmesgyéjén állott, sőt ingott. Mintha valami csekélység, de elengedhetetlen csekélység hiányzott volna ahhoz, hogy fényes tehetsége méltóan érvényesüljön. A természet a legfinomabb anyagot vette, midőn őt alkotta: mintha azonban a vegyítésnél valami hiba történt volna.

Igaz, hogy teljes érvényesüléséhez a közönség is hiányzott. A közönség nem igen vette őt észre, de ő sem törődött sokat a közönséggel. Ebben is nyilatkozott zárkózó büszkesége. Hiába kérték barátai: elszórtan megjelent műveit nem akarta összegyűjtve kiadni. A reklamot nem ismerte, megvetette. Kortársai tolakodásában félre állt:

In all dem niedrigen Getriebe,
Dem Marktgeschrei und dem Rumor

Der Stellensuchenden und Diebe
Vergehen einem Hass und Liebe
Und eines wächst nur: der Humor.

A ki ennyire sensibilis és a kinek ily nagy a szépérzéke, arra kell, hogy a művészetek is fascináló hatást tegyenek. A művész Péterfyben legalább oly erős volt, mint a tudós. Még pedig nemcsak stylusában mutatkozott nála a művész. Hegedüjátékát már ifjú korában magasztalták. Később elhagyta ugyan, de utolsó éveiben heteken át ismét teljes szenvedélylyel adta át magát a hegedű varázsának. Ilyenkor talán túlságosan is hódolt a hangulatok cultusának. A mit a művészetnek adott, azt az energiát elvonta az irodalomtól.

Igen fogékony volt a képzőművészetek iránt is és e részben utazásai igen kimüvelték érzékét. Órákat tudott egy szép vagy műtörténetileg érdekes kép előtt tölteni. Szeme gyorsan fölszívott mindent. Itélete igen biztos és határozott volt. Minden stylt, minden iskolát tudott méltányolni. A naiv, de lelkes kezdőknek: a

XIV. és XV. század primitiv művészetének úgy birt örülni, mint egy apa beszélni-járni tanuló gyermekének. Azonban legjobban szerette az olasz renaissancet és az ó-görög szobrászatot. A Lysippos küzdőjét (Apoxyomenest) a Vatikánban és Sophocles szobrát a Lateranban nem győzte bámulni és elemezni. Az Alpokon innen legjobban méltányolta Rembrandtot, kit nemcsak a világítás mesterének, hanem nagy psychologusnak is tartott.

Hogy a művészet és a természet szeretete, hogy irodalmi tanulmányai annyira megtöltötték lelkét, hogy egészen kiállt a pénz- és hivatalkeresők dulakodásából, hogy egyáltalán nem ismerte sem a megszólást, sem a durva vagy frivol tréfát — mindez, mondom, eszményi vonást adott egyéniségének és egy kiváló barátja találóan mondta, hogy Péterfy jellemzése megvan Goethe eme két sorában:

Und hinter ihm in wesenlosem Scheine,
Lag was uns alle bändigt, das Gemeine.

V. MŰVEI.

Péterfy Jenő írói jelentőségét, azt hiszem, ekkép lehet kifejezni: ő irodalmunk legjelesebb æsthetikai írói közé tartozik. Ha majdan az öt-hat legelső nevet fölsorolják, az övé köztök lesz.

Irodalmi működésében három korszakot lehet megkülönböztetni.

Az első korszakban élénk, szigorú, szellemesen rögtönző szinházi bíráló. Első szinházi bírálatát huszonnégy éves korában, az utolsót harminczkét éves korában írta.

A második korszakban leginkább tanulmányokat, essayket írt a magyar irodalom köréből. Van köztök egy igen nevezetes idegen költőről: Dantéről. Ezek az essayk, melyek mind a *Budapesti Szemlé*ben jelentek meg, legjelesebb művei. Ekkor adta ki iskolai használatra a *Bánk bán* és *Macbeth* magyarázott kiadását.

Harmadik korszakában, élete utolsó tíz évé-

ben, főleg a görög irodalommal és műveltséggel foglalkozott. Ebből az időből való a *Platotanulmánya* és fordítása, ebből való *Görög Irodalomtörténete* is, mely azonban csak háromnegyed részben készült el. A négy nagy görög drámaíró jellemzése essay alakban szintén a *Budapesti Szemlé*ben jelent meg.

A két utolsó korszakban e mellett több kisebb bírálatot írt, melyek többnyire a *Budapesti Szemlé*ben jelentek meg, névtelenül vagy csak egy-két betűs jelzettel.

Föltünő, hogy a képzőművészetekről, melyeket annyira szeretett, oly keveset irt. Talán csak az alkalom hiányzott, mert sokat érzett és gondolkozott jeles képek előtt.

Első sorban Péterfy az essayista jő tekintetbe. Főművei voltakép mind essayk.

Valóban az essayre született. Tehetsége és vérmérséklete egyaránt erre utalták. Ő nem volt szorosan rendszeres ember, ámbár igen alapos philosophiai műveltséggel rendelkezett. Nem ad teljes képet az egészről, de mélyre-

ható, a legfinomabb szöveteket kutató pillantásokat vet arra a szervezetre, melyet tárgyal.

.... ugy széttagolhat,
hogy lelked se marad meg a pokolnak.

mint Petőfi mondja.

Péterfynek két módszere van, mind a kettő valódi essaymódszer. Vagy egy bizonyos szempontból nézi tárgyát és e szempontból meglepő sok és fényes sugarat szór reá: vagy a részleteket elemzi, hol æsthetikai, hol lélektani bonczoló késsel, biztos, gyors elegantiával. Mind a két módszer igen tanulságos és érdekes: de az a közös vonása mind a kettőnek, hogy nem meríti ki tárgyát, nem ad teljes, rendszeres képzetsort az illető dologról. Az essay nem is tudományos értekezés, hanem a tárgy eszmekeltő megvilágítása egy vagy több szempontból. Az essay, (hogy úgy mondjam) eredeti kitekintés egy ismert tárgyra.

Az említettem első módszert: egy bizonyos szempontból való megvilágítást választotta

Péterfy például a *Dante* tanulmányában, talán legszebb művében. A bevezetésben maga mondja, hogy nem szándékozik Dante remekének arányait kimérni, hanem csak egy kicsinyke rés után kutat, melyen át a csodás alkotmányból láthassunk annyit, a mennyit épen láthatunk. Jókait is csak egy tekintetben világítja meg: mint emberfestőt. A második módszerére — a részletelemzésre — jeles példa Eötvösről szóló tanulmánya. «Dolgozatom — írja Péterfy — inkább a részletekben marad s ezeket elemzi, majd az æsthetika, majd a psychologia segítségével. Csak későn bukkannak elő a részletek mögül az egyén vonásai.»

Péterfy épen azért volt oly jeles essayista, mert az essaynek műfaji kellékei és az ő szellemi sajátságai annyira rokonok voltak. Ő tehetségének lényegére nézve impressionista.

A Péterfy essay-it így lehetne meghatározni: Nagy költők a Péterfy érzékenységén át tekintve. Őt gyorsan támadó, mintegy egyszerre kigyúló sensibilitása, az a mit jellemzésében

elébb percznyi természetének neveztem, az teszi jeles æsthetikai íróvá. Természetes, hogy e momentán érzékenységnek széles műveltséggel és erős logikával kellett párosulnia, hogy általános érvényű eredményekre jusson. Itt, ebben a gyorsan fölvillanó érzékenységben van jellemének és írói egyéniségének alapja. Az irodalmi vagy művészi benyomás megfeszített, mimozás idegrendszere minden szálán végig futott, harmonikus izgalmat keltve benne.

Péterfy sokat tanult Gyulai Páltól, de főirányaira nézve mégis a franczia iskolához tartozik. Nem a philologia, nem a történet, nem az æsthetikai itélet, hanem az elemzés czéljából tekinti az írókat. A francziák közül inkább Sainte-Beuve volt mestere mint Taine, kinek műveiben inkább a festői megelevenítést, mint a módszerét szerette. Kérlelhetetlen kritikai éle Gyulaira emlékezteti az olvasót. Egyes bizalmas egyéni vonások megelevenítésében Sainte-Beuve lehetett mintája. Az az eljárása, a melylyel a jellemzett írónak egyik-másik fő-

sajátságából egyéb jellemző sajátságokat iparkodik levonni, Taine-re vall. Péterfy körülbelől a következő kérdéseket veti föl egy irodalmi művel szemben: Mikép tükröződnek a szerző lelki sajátságai művében, azaz fölfogásában, stilusában, kifejezett érzelmeiben és embereiben? Minők ezek az emberek, kik művében mozognak és beszélnek? Mi hiányzik lelkökből? Mennyire vág egybe beszédök jellemökkel?

Az érzékenység milyen gyönyörével fogta föl a költőket és hogyan elevenedtek meg előtte, arra példa a *Dante*-essay bevezetése, melyet jellemző stilus-szemelvénykép is idézek:

«Mindenki ismeri Dante arczképeit; első pillanatra, mintha egy töviskoszorúra áhitozó frate állna előttünk, nem pedig babért óhajtó költő. Az arczképe, melyet Giottónak tulajdonítanak, még a legkevésbbé stylisált, itt az arcz még elég mozgékony; elhiszszük, hogy változhatik kifejezésben s ellentétes indulatokat tüntethet föl. Az újabb rajzolók szerint a

költő arcza nagyobbára már a megtestesült askesis és változhatatlan komorság. Redői mint a tölgyfa-kéreg; sötét szemei pedig mintha gödörbe mélyednének. Az egész arcz kifejezése kemény, könyörtelen, csupa némaság s elfojtott keserűség. Mintha Dante társa nem is az «édes» Vergil, hanem a fanatikus Arbuez lett volna. Lehetetlen beleképzelni ez arczba a dolce risot, az édes mosolyt, melyről költőnk beszél. Doré rajzában például Dante a megmerevült keserűség; egy oly végső kifejezés ül az arczon, melyet többé komoly irányban fokozni nem lehet: nem a lélek játékát tükrözi már, hanem megkövülést. Mintha Doré *Boccaccio* adomájára emlékezett volna. «Nézd, nézd» — mondja egyik veronai asszony a másikhoz, a mellettök elhaladó Dantéra mutatva — «ez ki-bejár a pokolban». S felel rá a másik: «Hogy is volna különben arcza oly sötét, ha csak nem a pokol kormától».

Ilyen kormos fönségben lebeg Dante a legtöbb művelt ember képzelme előtt is: egy ko-

mor és unalmas óriás. Ismerünk néhány episodot tőle, néhány sorocskát s marad különben Dante a legtöbb előtt még ma is — a másvilágon, egy nagy ismeretlen, «un grand peut-être», melyet tisztelünk, a nélkül, hogy törődnénk vele. A készületlenül belépőnek végtelen tüskebozót az ő költeménye s hányan nem fordultak már a bejáratnál vissza, szivökbe vésve a költő szavát: Ki itt belépsz,hagyj föl minden reménynyel.

S mennyi belső föltétele van annak, hogy Dante olvasásába mélyedhessünk! Szeretnünk kell, legalább a művészi rokonérzés egy nemével kell szemlélnünk a katholicismusnak mythologikus egét; értenünk kell, hogyan fonódhatik vallásos érzelem scholastikus dogmákba, másrészt hogyan mélyed mystikus szemlélődésbe, szeretnünk kell a nyelv zenéjét, plastikai festői erejét, e mellett éreznünk kell a fönségesnek azt a csöndét, mélységét és szótlan áhitatát, melyet Arany Dante-költeménye oly páratlan szépen érzékít; tisztel-

nünk kell a történet és a sors hatalmait; vonzódnunk Olaszország felé; szemmel Flórenczneк fordulnunk, mint Mahomed hivének Mekka felé; némán meghajolnunk, mikor a költeményből érczhangon a gyűlölet büszke gyönyöre beszél s a megvetés ridegsége érint. Akkor majd nyiladozik Dante világa s néhány sugara lelkünkbe téved.»

Péterfy essayiben az æsthetikai és lélektani elemzés összeforr. Néha ugyan egyes fejezetekben mintha csak a Sainte. Beuve és Taine lovait hajtaná azon az úton, melyet Gyulai Pál tört: de csakhamar észreveszszük, hogy önálló czélt önálló eszközökkel akar elérni. Az irodalmi problémáknak a legnehezebb, a legmélyebb megoldását keresi: szellemének villáma ilyenkor becsap az írók szivébe.

Mélyen jár a Kemény Zsigmond jellemzése. (*Budapesti Szemle* 1881.) Ebbe az essaybe Kemény több erénye és néhány hibája is átment. A nagy regényiró néhány sajátsága lelki rokonság révén is érdekelte Péterfyt. Behatóan

elemzi a tanulmány Kemény ellentétes természetét: a fényes elme és az örvényes szív ellentétét. Ez az ellentét annál mélyebben szántotta föl Kemény lelkét, mennél titkolódóbb, mennél zárkózottabb volt. «Volt benne — mondja Péterfy — valami azon hangulatból, melyben Shakespeare a Lear bolondját teremté: néha némaságával beszélt, gúnyolódásaival sírt.» Minthogy Kemény maga is oly zárkózott volt, azért tudja Péterfy szerint oly megrázó erővel a fojtott szenvedélyt elénk állítani. Szenvedély és ész küzd Keményben, nagyon is reánehezedik az életnek és érzéseinek súlya. «Kis benyomások is — írja Péterfy — úgy érintik kedélyét, mint zaj az idegbeteget. Lelkében a suttogás százszoros visszhanggal erősbül s mint súlyos léptek kongása hangzik magas boltívek alatt.»*

Kemény Péterfy szerint ellentétes természet,

* Péterfy e hasonlata Keménynek legjellemzőbb és legmélyebben átérzett képies kifejezései mellé állítható.

de nem rabja az ész és szív ellentétének. Az ész győzött. «Kemény — mondja Péterfy egy szép és jellemző kifejezéssel — akaratába vette föl sorsa kényszerűségét: esze a fatum szerepét játszta érzelmei fölött.» Ész és szív küzdött Keményben és e küzdelmekben tanulta meg az önismeretet: illusió nélkül — írja Péterfy — tekinti az élet komédiáját és komédiásait.

A lélektani problémát, mely Kemény írói működésében rejlik, Péterfy mélyen fogja föl és következőkép oldja meg: Kemény megtanulta az önismeretet, megtanulta heves küzdelmekben, melyekben akarata sorsa ellen küzdött. A mit ekkor tanult, az önismeret eredményét és mintegy módszerét reáalkalmazza most a multra, átviszi történeti regényeibe. Az a hat-nyolcz sor, a melyekben Péterfy ezt kifejezi, a legmélyebb írói elemzésekből való, melyeket kritikánkban találhatni. Ezért talán szabad őket itt idéznem.

«Kemény lelkét most összeszövi általános ér-

dekkel: az önismeret fáklyája, melynek lángja szívének tüzén gyulad, átviszi a történet homályába, az élet nagy eseményei közé, azon beláthatatlan útvesztőbe, hol az egyéni törekvések botorkálnak és keresi a sors fonalát, melynek rángásait érzik a vakok is, de látni nem képesek. És gondolkodni kezd, nem tovább arról, hogyan harczol az *egyénben* sors és akarat, hanem arról, hogyan szövődnek egybe a két hatalom szálai a nemzetek, az emberiség történetében. Ily mély, kedélye gyökeréig ható eredete van Keménynél azon tárgyilagosságnak, melyet hidegnek mondanak azok, kiknek lelke, mint a csuprocska, minden kis parázsnál könnyen átmelegszik.»

Ezzel aztán egyezik Kemény fölfogása, miszerint az egyének is, a nemzetek is büntetésüket csalódásaikban lelik.

Igen finoman elemzi Péterfy Kemény érzékét a külső világ iránt. A sok részlet közül Péterfynek csak két szép észrevétele álljon itt: az egyik általán Kemény leírásait jellemzi, a má-

sik az éjjel festésére vonatkozik. A Kemény leírása szerinte nem színes vászon: Keménynél a tájaknak a hangulat által lesz physiognomiájuk, nem pedig mesterséges színvegyítés által. Különösen érti és érzi Kemény az éjet, midőn a természet élete a színek világából a hangok világába átköltözik. Az éjjel minden neszét a szú perczegésétől a szél sivításáig hallatja velünk Kemény.

Szintén igen mélyre hat Péterfy bonczoló kése, midőn Eötvös József regényeit bonczolgatja. Különösen érdekesen fejti föl az érzelem szerepét Eötvös műveiben. Az érzelem túltengése magyarázza Eötvös fősajátságait. «Az egyén és a világ sorsa — írja Péterfy — a *Karthausi*ban egészen és kizáróan az érzelem problémája lesz. Érzelemmé olvad benne a történet, a tudomány, az erkölcs: érzelemmé sűrűsödik benne minden gondolat». Ebből az érzelmi túltengésből magyarázza Péterfy a könyv egyhangúságát a stylusban és a jellemzésben egyaránt: «A stylus Eötvösnél a képze-

lem kovászán dagad az érzelemmel együtt, míg végre elfogy érzéki ereje és virágos halottá lesz.» Eötvös stilusa egyhangúvá lesz, mert az érzelem hangját a lyrai költészeten kívül is a stylus méltóságára emeli.

A *Karthausi*nak az érzelemtől ihletett jellemeire nézve pedig e kitünő sorokat olvassuk Péterfynél:

> Az érzelem gyönge alakító és sohasem művész ... A *Karthausi* alakjai is csont nélkül születtek: csalva-csalók, bűnös erényesek, erényes bűnösök. Az emberi puhányok fajához tartoznak. Nincsenek határozott körvonalaik, tehát egyik a másikba gyürüdzik. Gusztáv Armandba, Armand Arturba, Artur ismét Gusztávba. Mint a tengeri meduzák: ugyanazon egy szervezetnek egymáshoz kapcsolt, egymással növekedő és mégis különálló részei.

A Jókairól szóló tanulmányban abból a gondolatból indul ki Péterfy, hogy a regényíróra az a döntő körülmény, hogyan fogja föl az embert. Bizonyos, hogy e szempontból tekintve Kemény annyit nyer, mennyit Jókai veszít; de bizonyos az is, hogy Jókai gazdag tehetsége

ebből az egy, bár lényeges szempontból nézve, ki nem meríthető.

Péterfy itt is biztos metszéssel, kegyetlen ügyességgel bonczolja föl azokat a mindenben jeleskedő eszményi hősöket, kiket Jókai regényeiben talál.

Igen finoman magyarázza Jókai jellemző eljárásának egy módját, mintegy fogását, hogy túlzottan eszményített, minden tehetséggel bővelkedő hőseinek mégis realis szint tud adni. Regényhőseiben — mondja Péterfy — elvont óriásilag hatványozó eszmény él. Ez az eszmény azonban Jókainál azonnal lecsapódik, megsűrűsödik: a regényhős eszményi alakja összefonódik bizonyos nemzeti vonásokkal és a kápráztató eszményi, mesés regényhős mögött csakhamar föltűnik a typikus magyar ember. Ezzel két dolgot ér el Jókai.

Először: elfödi a lélektani valószínűtlenségeket a magyar életből vett typikus vonások igazságával. Másodszor: realistikus külszínt ad alakjainak és illusiót kelt velök: minden ilyen

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-

talpraesett magyar vonásokkal fölruházott idealis hőse «a magyar genius egy-egy huszártréfája, melyen aztán inkább érzik meg a magyar genius, mint a füllentés».

Péterfy elemzéseinél mindig azon van, hogy az íróknál a szív legrejtettebb, legfinomabb szöveteit felkutassa: keresi a kulcsot, mely a meghitt titkos ajtót is nyitja. Mélyebbre hatolni nála nem iparkodott senki a mi irodalmunkban. Az ifjúkori Bajzáról írt tanulmánya is gazdag ilyen megfigyelésekben. Ezekből csak egyet idézek. Bajza mélabújáról van szó. Ezt a mélabút sokféle különböző körülmény magyarázza meg: de van egy psychologiai oka — mondja Péterfy — fogyatékos, szűkkörű phantasiája. «Bajzának nem szíve fagyott, hanem phantasiája hült meg erősebben. Kristálytiszta, őszinte költői kedélylyel nála csak kevés productiv erő párosult». Föllobbanó hevessége csak szakadozott költői tehetségben nyilvánult. A benne alvó költői szikra hamvad és folytonos hamvadása mellett is éget.

E lelki töröttség vet borulatot Bajza kedélyére.

Péterfyt íróságának harmadik korszakában, élete utolsó tíz évében mindinkább vonzották a görög tanulmányok. Megtanult jól újgörögül is és elmélyedt a nagy görögökbe, miután annyira ismerte és szeretni tanulta a nagy moderneket. Hiába! bármit mondjanak is a classikus tanulmányok ellenzői: ha levonunk a görög dicsőségből mindent, a mit a túlzás, a mit tanári pedanteria, a mit az álidealismus, a mit a hagyományos elfogultság Görögországra aggatott, ha mindezt — mondom — levonjuk, az a realis görög nép és műveltség, a mely e kritikai rosta után megmarad, mégis a világtörténelem legbámulatosabb jelensége és leggenialisabb népe.

Érdekes látvány volt, a mint Péterfy tulságos sensibilitásával, modern ideges feszültségével élvezte és magába szivta Aeschylust, Homert és Sophoclest! Azt lehetett reményleni, hogy a harmoniát, melyet az életben nem

talált, a görög művészet és költészet megadja neki.

Először Platóval foglalkozott és le is fordította minden pedanteriától mentes, élénk grácziaihlette stilusban két párbeszédét: *Gorgiast* és *Philebost*.

Plato rendkívül vonzotta Péterfyt; egész könyvet akart róla mint művészről írni, de csak egy nagyobb bevezető tanulmányt adott ki róla fordításának bevezetésekép. Platóban és társaiban Péterfy az emberi gondolkodás hajnalát látta: ő pedig mint a művészetben, úgy a philosophiában annyira szerette a lángelméjű primitiveket! Az emberi ész — így ír — a görög népben állott először saját lábára, szakított a hagyománynyal s kereste saját erejéből a lét problemáinak megfejtését.

A reflexiónak e fiatalos önbizalma, melylyel a görög nép egyszerre, merész lángelmével tulajdon sajátságaiból általános törvényeket vont le — nagy ingerrel volt Péterfyre Platon műveiben.

A philosophia mint vitatkozás, mint élő párbeszéd születik újra a sophisták idejében a műveltek beszélgetésében. Platon e vitatkozásnak s dialogusnak csak művészi tökéletesítője, mikor a különböző véleményeket egyéni képviselőikkel együtt beveszi művébe. E tekintetben Platon hű képét adja kora gondolkozásának. Az ész hosszú fejtegetésekre, levonásokra még nem volt gyakorlott; csak véleményt véleménynyel hasonlítva, nézetet nézet ellen állítva haladhatott tovább. Igy a dialogus e részben sem puszta forma Platonnál, hanem a gondolkozás szüksége. Épen ezért utánozhatatlanok Platon dialogusai. Platonban egyáltalán megvan még a gondolatforrongás hű képe, mikor az ész önmaga előtt még a legnagyobb csoda s saját fényétől mintegy megittasúl s támolyog.

Platóban különben nemcsak a lángelmű kezdetlegesség érdekelte, hanem a valódi görög: a művész, a jellemző. Hogy elevenítette meg Péterfy ezt a Platót az ő essayében! Elénk állítja a görög élet teljében és szépségében!

Szerette az életet, — a művész szivével és szemével szerette; azért philosophiája bejáratát finom attikai vésővel készült reliefekkel borította el, melyek

élénken szemünk elé állítják az előtte lezajlott philosophiai dráma szinhelyét, személyeit. Dialogusaiban nemcsak az előző philosophiai műveltség tanait veszi föl s ád nekik új irányt, hanem philosopháló egyének lépnek elénk s föltünik előttünk Athenae tornaiskoláival, sétahelyeivel, részt veszünk az ünnepek zajában, lakomák örömében, halljuk az Ilissus patakja csörgését, a tücskök énekét s megpillantjuk a platanost, mely alatt Phaidros ült Socratessel; felbukkannak előttünk a sophisták hol haraggal, hol gúnynyal megvont profiljai s látjuk, a mint tanulás vágyától űzve a szép ifjú korán reggel Socrates laka előtt megjelen, ki midőn kilép, egy tekintettel észreveszi a hajnal bíborát s az ifjú arczapirulását.

Nagyon is átlátta, de szerette Plato naivitását. Plato a nyelvet is inkább csak csodának érezte, de nem tudta érteni. «A szók nála — írja Péterfy reá nézve jellemző stilusban — hirtelen fogalmakká csapnak föl, a fogalmak tárgyakká változnak, melyek magukba szinak minden valóságot s hiú látszattá teszik a valót.»

Legfőbb gyönyöre azonban az æsthetikus Péterfynek volt Platonban. Úgy nézte, úgy sze-

rette, mint egy képzőművészeti remeket. Az æsthetikus és a finom érzékenységű élvező nála még erősebb mint a philosophus.

Barbarok azok a kommentatorok, kik oda szaladnak, s egy kövecskét kiszakítva a Plato falából, azt hiszik, hogy most már valami mély igazságot tartanak kezökben. Platonhoz ma nem positiv ismeretekért, philosophiai jóslatokért vagy módszerért megyünk, hanem azon okból, a miért a Parthenont s egy görög szobrot nézünk. Platonban ugyanazon szellem nyilatkozik meg, mint ezekben. S a mint a szépség sugara hat lelkünkbe ezekből, ugyanaz a fény hat felénk Platon rendszeréből s a *Philebos* elvont épületéből is. A fogalmi világ szép rendjében elménk egy pillanatra lemerül s erősödve, nyugodtabban tűri az életet, mint mikor valami tökéletest látott. Ez a Platon philosophiájának mai értéke. S ez a szépség szól a drámailag színtelen, s a dialogus elevenségét nélkülöző *Philebos*ból is, melyet azért nehezebb fölfogni, mert csak azok számára nyilatkozik meg, kiknek az elvont világ is értelemmel bír s képzetekkel népes.

Egy ideig arra gondolt, hogy a görög műveltség történetét megírja. Tehetségéhez és hajla-

maihoz egyaránt illő tárgy, ha ifjú korában ráutalják és ha önmagát e részben teljesen kiművelheti. Kevesen jutottak oly közel a görög geniushoz, mint ő. Később inkább megszorította a nagy tárgyat és Heinrich Gusztáv fölszólítására egy görög irodalomtörténet kidolgozásába fogott. A négy nagy görög drámaíró jellemzése meg is jelent a *Budapesti Szemlé*ben. Péterfy tárgyalási modora itt sem encyclopædikus, teljes: egyes érdekes jellemvonások erős megvilágítása, egyes kapcsolatos problémák eszméktől sziporkázó, helylyel-közzel nyugtalan megbeszélése és eldöntése: az ifjú fogékonysága és a férfi logikája — ezeket találjuk a görög arczképekben is.

Úgy mint a műfaja: az essay, épen úgy jellemző reá a stilusa.

Stilusában is kerüli a magas hangot, rhetorikai bonyolult szerkezetet, a stilisztikai effectusokat. Nem akar fényleni, de majdnem mindenütt formai előkelőséget, finom szép érzést, a gondolat árnyalatának teljesen meg-

felelő, de a mindennapitól eltérő kifejezését találjuk.

Péterfy stylusa eleinte nagyon virágos, sokféle képies kifejezéstől tarka volt. E képek többnyire stilisztikai virágok: nem annyira a tárgyat jellemzik, mint inkább azt, a mihez hasonlít. Később oly képies kifejezéseket szeret alkalmazni, melyek belőle nőttek ki, nem csak elmés párhuzamok. E képies kifejezés aztán a tárgy jellemzése teljesen megfelelő külső jelenséggel. Egy-két példa: Jókaiban az érdekfeszítő, kalandos helyzetek szeretetét így érzékíti meg:

«Mintha csupa abroncsot faragna, melyeken majd hőseinek cirkusi ügyességgel keresztül kell ugraniok.»

Kemény Zsigmond fátumszerű világfelfogását, mely szerint egy ballépésünk, gyöngédtelenségünk végzetes szenvedéseket vonhat maga után, így festi:

«Nincs a léleknek rése oly picziny, melyen a sors át ne vethetné kampóit.»

Dante egy sorban azt fejezi ki, hogy kibontakozva a felhőkből a mély partokon haldokló napsugarak közé lép.*

«E sor — mondja Péterfy — magába fölszívta a lenyugvó nap minden aranyát.»

Stylusának két fősajátsága van: az egyik a könnyedség, a kellem. A másik a hullámzó élénkség, mely az impressionista ideges finomságára vall. Föltünő tehetsége volt nehéz, sőt talán nehézkes és kuszált dolgokat egyszerű kellemmel elmondani. Péterfy nem törekedett annyira a conclusio felé, mint más jeles essayisták. Nem is annyira a logikai következtetés lép előtérbe stylusában, ámbár kérlelhetetlen logikus volt. Tanulmányaiban, tárczáiban tartalmas, de könnyen fűzött színekben gazdag

* Ai raggi morti già nei bassi lidi. — Midőn azt fejtegeti Péterfy, hogy Danténál a kép és a kifejezés még nem vált ketté, s egyszerre önkénytelenül, mint «képes gondolat» születik, e kifejezéssel él: «Danténál a kép a gondolat gubója: s az utóbbit mintegy tetten kapjuk, a mint magát a képből kifonja.»

mondatok kellemesen folyó sorát találjuk. Stylusában volt valami görögös, valami attikai: a mondatok lebegése, a latin rhetorikai eszközök mellőzése, a következtetés logikai láncszemeinek csak jelzése, a művészi természetesség, az az aranyfonál, mely végigmegy a művön, de nem mindig azért, hogy részt részhez szorosra kössön — mind ez azokra a beszédekre emlékeztet bennünket, melyeket harmadfélezer évvel ezelőtt az Akademos platánjai hallottak.

VI. UTOLSÓ ÉVEI.

Utolsó éveiben fokozódó nyugtalanságot, de egyszersmind törekvő hajlamának öregbedését lehetett Péterfynél észrevenni. Nem törődött azzal, hogy kevesen értették: ő csak valami belsejében élő eszménynek akart megfelelni, magát ennek czéljaira kiképezni és tökéletesíteni. «Magányomban elég becsületesen művelem belsőmet — írja egy kolozsvári ba-

rátjának — csakhogy sajnosan tapasztalom, hogy a műveletlenség s egy pár kemény marok sokkal hasznosabb dolgok. De hát elvégre mind egyre megy s minden eloszlik mint a szappanbuborék.» A legutolsó két évben valami lázas lüktetés volt munkálkodásában, valóságos küzdelmet vitt a munkáért. Sokfelé utazott, aztán voltaképeni tárgyától egészen elütő olvasmányokba mélyedt vagy naphosszat hegedült, de mindig ismét visszatért fokozódott szorgalommal görög irodalmi tanulmányaihoz. A délelőtt, melyet az iskolában tanítva töltött, elfárasztotta, vagy legalább fáradtnak érezte magát arra a nehéz szellemi munkára, a melyre vállalkozott: a görög irodalomtörténet megírására az eredeti források alapján. A középiskolai tanárság, kivált a nyelvi szakokban és túltömött osztályok mellett, talán általán csak könnyebb szellemi munkával egyeztethető össze. (Vannak, kik nagyon is könnyű szellemi munkával alkusznak meg.) Mégis dolgozott nagy kedvvel, de szel-

lemét kissé erőltetve. Még ebédközben is föl-fölugrott és íróasztalához sietett valamit föl-jegyezni.

Halála évében 1899-ben a nyár egy részét Szászországban barátjával Goldziher Ignácz-czal s egy részét pedig Berlinben töltötte, műtörténeti tanulmányokkal foglalkozva.

Szeptemberben négy napig Tátra-Füreden volt. Felejthetetlen jelenet kísérő barátaira, midőn ott, az illatos, napsugaraktól átvillogott fenyvesben egyszer saját tüzétől elragadva, lelkének belső hullámzását el nem fojtva, kedvelt költeményének Mistral *Mireio-jának* első énekét olvasta föl. A régi lelkesedés lángjának egyik utolsó föllobbanása!

Őszszel 1899-ben mindinkább nyugtalanabb és izgatottabb lett. Majd bágyadtság váltotta föl izgatottságát. A jövendő előre vetette már sötét árnyékát. Idegbaját erőltetett munkával akarja legyőzni. Hiába! Álmatlan éjszakákon és lázas napokon folyton érez nőttön-nőni egy borzalmas szándékot, mely végzetes belső küz-

delmek után leigázza és rabul ejti. Tout comprendre — írja egy kolozsvári barátjának — c'est tout mépriser.

Bizonyos, hogy bármennyire elemezzük is Péterfyt, találunk benne egy megfejthetetlen maradékot, egy irrationalis számösszeget. Fényes elméjének és szivének némely része homályba vész el. Reá nézve is áll, a mit egyik tanulmányában Kemény Zsigmondról mond: «Keményben marad sok földolgozatlan, marad még sok ki nem mondott, rejtett, mély és gyötrő dolog, melyek titkához művei kulcsot nem adnak».

Az idegélet titkaiba nem tudunk behatolni még magunknál sem, még kevésbbé másoknál. Péterfy is úgy tünik föl ismerősei előtt mint egy sphinx, ki önmagát a mélységbe dönti, mielőtt valaki rejtélyeit megoldotta volna.

Van tehát Péterfynek egy essaye, melyen nagy műgonddal dolgozott, de mely mégis a befejezetlenség hatását teszi reánk: ez életének az essaye.

És habár élete töredék maradt, ez az élet a maga nemében épen oly érdekes volt ismerőseire, mint művei: mert föltüntette változékony, de mindig szeretetreméltó és eredeti egyéniségét, érzelmektől átczikázott lelkét.

Ő úgy akarta, hogy most már csak művei mutatják nekünk egyéniségét, de ezek aztán meg is őrzik Péterfy szellemi physiognomiáját a magyar utókor számára, hisz mindinkább kétségtelen, hogy tanulmányai a magyar irodalom maradó műveihez, standard workjaihoz tartoznak.

Barátai nem egy izben panaszosan említették, hogy Péterfynek nem volt protectiója, pedig attól függ minden: a kinek nincs, az saját hazájában az exilium kenyerét eszi.

Pedig van Péterfynek egy protectora, hatalmasabb minden másnál, egy pártfogó, ki a többi protectort fölfalja: ez az idő. Igenis, idővel, a mint az irodalmi műveltség nálunk emelkedni és terjeszkedni fog, olvasó közönsége is megnő majd, a mit annál inkább lehet re-

ményleni, mert tanulmányait most gyűjti össze a Kisfaludy-Társaság megbizásából Péterfynek meghitt jó barátja, Angyal Dávid, ki erre a föladatra kétségtelenül leginkább van hivatva. De ha eltemetve maradnának is a Franklin-Társulat katakombáiban, meg vagyok győződve, hogy a jövő századnak egy irodalmi kutatója, Sainte-Beuve vagy Tainehez hasonló magyar író, fölfedezné műveit és örömmel meg csodálattal rokon szellemet találna benne a század korlátján át.

Péterfy természeténél és sorsánál fogva igen ki volt téve belső válságoknak. E lelki válságok aztán 1899-ben összefonódtak úgy látszik testi válsággal és — ő el volt veszve. Péterfy úgy sem volt megelégedve sem életével, sem önmagával.

Életével nem. Neki a három nagy tényező közül, mely rendesen a világi élethez köti az embert és halandó létünket megédesíti, egy sem volt meg. Nem volt vagyona, nem volt családja és nem volt később ţehetségéhez mért becs-

vágya. A vagyon igen fontos körülmény oly egyéniségnél mint Péterfy: fontos a vagyon nem önértékénél fogva, hanem mert eszköz a függetlenségre, a tanulmányokra, az utazásra — tehát mindarra, a min hő lelke annyira csüngött és a miről lemondania olyan keserves volt. Becsvágya az utolsó években majdnem egészen elapadt; vagy talán jobban mondva nem volt már elég nagy az életösztön sarkalására. Talán nem gondolta irodalmi viszonyainkat elég fejletteknek, hogy az ő műfaja és iránya teljesen érvényesüljön. Összeköttetések egyáltalán nem emelték hírnevét. Nagy munkát nem írt, részben mert negyven éves korában szakot változtatott (a modern irodalmaktól a görögre ment át), részben mert természeténél fogva nem volt a nagy compositiók embere. Kecsegtető kilátásokkal szemben különben is merev volt. Opportunitásból nem írt soha egy sort sem és általán nem volt hajlandó concessiókat tenni, az irodalomban épen oly kevéssé, mint az életben. Mind e sa-

játságok nem voltak alkalmatosak arra, hogy külső sikert biztosítsanak neki. E gátló körülményeknél fogva becsvágya nem is talált annyi tért, mint a mennyit tehetsége megérdemelt.

De nem volt megelégedve Péterfy önmagával sem (ritka elégedetlenség!), ő nemcsak másokkal szemben volt erős bíráló. Utolsó korszakában meg akarta magát menteni; Péterfy, hogy úgy mondjam, meg akarta menteni Péterfyt. Meg akarta menteni magát tudományos foglalkozással, írással, zenével, barátsággal, utazással.

De hiába! nem sikerült. 1899 októberben már föltünően mutatkozott nála valami idegbaj: ennek az új támadásnak már nem tudott ellentállni. Nem tudott ellentállni, mert ugyis mindig lappangott lelke legsötétében némi hajlam, a halálnak szemébe nézni. Az excentrikus apának öröksége? Az ifjúkori gyötrő benyomások idegbontó hatása? Láthatatlan, alattomban duló testi baj következménye? Bölcseleti

életmegvetés? Hypochondrikus félelem örökölt elmebajtól?

Csak annyit láthattunk, hogy testi és lelki bajok összefolytak nála kölcsönös hatásukat öregbítve. A belső bajokat, az elégedetlenséget gyógyíthatatlanná tette az idegbaj hozzájárulása.

A szép görög stylű váza finom repedése egyszerre végig hasadt. Szokatlan apathia jelentkezett nála. Ezen a sokérdekű, lázasan fogékony elmén csak úgy vehetett a halál gondolata erőt, hogy elébb fogékonyságát, érdeklődését bénította meg.

Néhány nappal halála előtt még lázas erőltetéssel dolgozott a *Görög irodalomtörténet*en. Október 30-dikán hirtelenül elhatározta, hogy egyik barátját, ki négy napra Abbáziába és vidékére utazott, elkiséri. Könnyek közt ölelte és csókolta egyik meghitt collégáját, midőn tőle bucsúzott. Péterfy tudta, a mit akkor nem sejtett senki, hogy kedvelt hőse Hamlet szerint «oly tartományba megy, melyből nem tér

meg utazó». Meggyőződése volt, hogy az életünk a mienk, föltétlenül rendelkezünk vele. Valószinűleg még egyszer, legutoljára akarta látni, a mit annyira szeretett, rokonát: a tengert és a déli természetet. Vagy talán épen a tenger mellett akart meghalni és aztán nem volt bátorsága tettét ott végrehajtania?

A tenger mellékén a naptól ragyogó exotikus abbáziai parkban sötét gondolatoktól gyötörve el akart válni két utitársától. «A természet szépsége fáj nekem» így szólt. Mégis engedett kérésöknek és velök kirándult két napra Lussin szigetére.

A hajón Chateaubriand hátrahagyott *Emlékiratait* olvasta. Olvasás közben oda nyújtotta nekünk a könyvet és látszólag egészen közönbösen rámutatott egy Catullus idézetre :*

* «Alloquar? Audiero nunquam tua verba loquentem? Nunquam ego te aspiciam posthac?» — A *Mémoires d'outre tombe* (Emlékiratok a siron túlról) czim olvasásánál megjegyezte: «Én írhatnék *Mémoires d'une autre tombe* — czimű könyvet.»

«Nem beszélek veled többé, nem hallom már szavad? Sohasem látlak már?» Ez az idézet burkolt czélzás volt szörnyű szándékára.

Élete utolsó napján egyik kisérőjével nagy gyalogsétát tett Lussin szigetének északi részén a régi Ossero felé, a hol a különben karsztjellegű sziget a déli vegetatio bájait kezdi kibontani. Az utóbbi napok lázas ingadozó, fájdalmas hangulata mintha egyszerre elhagyta volna. Kissé komoly volt, kedve fátyolos, de látszólag teljesen nyugodt. Minő nyugalom volt ez? Egy lucidum intervallum? Vagy csak tettetés? Vagy a közel sír nyugalma?

Délután hajón visszaindult Lussinból Fiume felé. Kinéztünk az egyhanguan zakatoló hajó födélzetéről a nyáriasan meleg alkonyba, mely a Quarneróra borult. A tenger üde illata, a hanyatló nap szelid fénye, a levegő kékes párája andalító harmoniában áramlott felénk. Miért nem juthatott neki e harmonia-áramból egy csepp? Nézte, mohó gyönyörrel nézte a nap lementét, mely először egy sziget mögé hunyt

le, és aztán midőn a gőzhajó meghaladta a szigetet, arany párakör közt ragyogva másodszor a tengerbe szállt — nézte, jól tudván, hogy ez neki utolsó napestéje.

Aztán a tengerre ereszkedett a lágyan borongó este; felénk villant az áttetsző ködből a távol világító torony forgó fénysávja, végig rezgett a sötét habokon, de csakhamar vissza szökött, oda a honnan jött s ismét körülvett a komor tenger, a világ nagy éjjele.

Késő este kikötöttünk Abbáziába, melyet az elektromos lámpák egész kaczér gloriolája koszorúzott. Ekkor ő, ki már az önválasztotta sírnak mintegy szélén állott, szíves mosollyal és kézszorítással elvált tőlem, a gőzös fütytye átrezgett a langyos levegőn és közzénk feküdt sűrű, oszolhatatlan, rejtelmes ködével — az örökkévalóság.

Három nappal később Károlyváros mellett egy kis horvát községben temették a magyar írót, kinek hazája sírt nem adhatott, néhány sietve odautazott barátja, collégája és az Eöt-

vös-collegium növendékeinek részvételével. Úgy mint a tengermenti vidékeken a halászok feleségei a hullámoktól partra dobott ismeretlen hajótöröttek holtteste fölött imádkozni és halotti mécset gyújtani szoktak, úgy fontak horvát leányok részvéttől és irgalomtól vezetve koszorút az idegennek, kit az élet oczeánja ide kivetett.

A kik megtekintették Péterfyt halálában, azt mondják, hogy büszke, szinte daczos kifejezés ült arczán, a minőt azoknál látni, kik nem tudnak az élettel megalkudni, de meg tudnak tőle válni.

FÜGGELÉK.

I.

Irodalom Péterfyről.

Életében keveset írtak róla, ámbár a *Budapesti Szemlé*ben megjelent egyes tanulmányait a napilapok egy-két dicsérő szóval megszokták említeni. Csak a Jókairól szóló essaye adott alkalmat, hogy bővebben foglalkozzanak vele: az *Ellenőr*ben Kessler József, a *Pester Lloyd*ban Asbóth János külön tárczában védték meg Jókait a Péterfy fölfogásával szemben (1881 április). A viczlapok békachorusa is csakhamar beleszólt a vitába.

A halála alkalmából megjelent fontosabb nekrologok a következők: az Alexander Bernáté (*Budapesti Hirlap* 1899 november 6.), Zilahi Kiss Béláé (*Pesti Napló* 1899 november), Tóth Béláé (*Pesti Hirlap* Esti levele november 7.), az Ambrus Zol-

táné (A *Hét* november 12. Arczképpel). Alexander Bernát így jellemzi Péterfyt: «Éles, fényes elme volt. De gyakran ijedve láttuk, mint kerüli az embereket. A legnemesebb érczből való volt, ez volt az ő veszedelme is. Tiszta aranyból nem lehet érmet verni, kell hozzá egy kevés nemtelen is, hogy keményebb, ellentállóbb legyen. Ez a nemtelen rész hiányzott belőle. Ez volt szerencsétlensége, ez a hiány ölte meg.»

Ambrus Zoltán többek közt a következőt írja nekrologjában:

«Csak kevesen tudják, mit és kit vesztettünk el Péterfy Jenőben. A kik közelebbről ismerték, meg a kik olvasnak. Tehát: igen kevesen. Még a nekrologját írók közül is többen inkább csak gyanították, hogy kit parentálnak el, mikor ezt az öngyilkosságot hirül adják.

Legelső íróink egyikét vesztettük el, a ki gondolatainak erejével, benyomásainak subtilitásával, roppant látkörével, rendkívül finom ízlésével s kiváló irásművészetével legjobbjaink közé tudott emelkedni. A kinek essay-i nem jelentéktelenebbek egy Sainte-Beuve vagy Taine rokon szellemű irásainál.»

A *Vasárnapi Ujság* november 12-diki száma közölte életrajzát és arczképét.

Szépen jellemezte Beöthy Zsolt Péterfy érdemeit a Kisfaludy-Társaság 1900-diki nagygyűlésén: »A tanulmány gazdagsága, a bölcselkedő lélek komoly mélysége s a művészi érzés egyetemessége és ritka elevensége egyesültek benne, hogy számra nézve kevés dolgozatainak mindegyikével új levelet szerezzen koszorújához. Egész életén át vívódott a tragikum kérdésével és gyászos sorsa az ő fölfogása szerinti tragikum: az élet közönséges viszonyai között meg nem állható kiválóság vége. Sok példával magyarázta; egygyel, a legutolsóval, kegyetlen, gyászos leczkét adott tanításából.«

II.

A fő életrajzi adatok.

1850. jul. 8. Születik Budán, a várban.
1854. Kolozsvárra költöznek.
1860. Az egri gymnasium I. osztályát járja.
1861—1864. Budapesten a piaristák gymnasiumába jár.
1865. Keszthelyen magántanuló.
1866—68. A budai II. kerületi gymnasiumot járja, a hol maturál is.

1869. Budapesti egyetemen jogász.
1870—72. Bölcsészet hallgató.
1872. Márczius. Helyettes tanár a IV. ker. reáliskolánál (1876-ig).
1873. Doctoratust és tanárvizsgát tesz.
1874—75. Zenereferens a *Lloyd*nál.
1876. Rendes tanár a VIII. ker. reáliskolában.
1879. Szinházi referens az *Egyetértés*nél (1881-ig).
1881. Eötvösről, Jókairól, Keményről szóló tanulmánya megjelenik a *Budapesti Szemlé*ben.
1886. Dante tanulmánya *(Budapesti Szemle).*
1887. A Kisfaludy-Társaság tagja lesz.
1893. Platon tanulmánya és fordítása.
1896. Édes anyja halála.
1899. nov. 5. Halála a vonaton Dugaresa és Károlyváros közt.

III.

Önállóan megjelent művei.

Taine. Francziaország classicus philosophusai a XIX. században. Fordította Péterfy Jenő. (Philosophiai írók tára IV.) 1882.

Barthélemy St. Hilaire. A philosophia viszonya a természettudományokhoz és a valláshoz. Fordította Péterfy Jenő. Átnézte Pauer Imre. (Akadémiai könyvkiadó vállalat). 1890.

Péterfynek kissé ironikus rövid előszavával.

Meyer Konrad Ferdinánd. A szent. Fordította Péterfy Jenő. 1890. A Kisfaludy-Társaság kiadványa.

Meyer Konrad Ferdinand. Jenatsch György. Regény ford. Péterfy Jenő. 1892.

E fordítás eredetileg a *Budapesti Szemlében* jelent meg.

Katona József Bánk bánja, magyarázta Péterfy Jenő. Első kiadás Budapest, 1883. Második kiadás 1898.

Főleg a lélektani jelenségeket magyarázza a szöveg alatt jegyzetekben.

Shakspere. Macbeth. Fordította Szász Károly, magyarázta Péterfy Jenő. Budapest, 1892.

Platon Válogatott művei. I. kötet. Gorgias. Philebos. Görögből fordította és bevezetéssel ellátta Péterfy Jenő. (Philosophiai írók tára X.) Budapest, 1893.

[Ily czím alatt is megjelent: Platon és Aristoteles Szemelvények a görögből fordítva. Péterfy Jenő és Gyomlay Gy. közreműködésével szerkesztette Alexander B. Első kiadás 1893. Második kiadás 1898. E kiadásban részletek is vannak az *Államból.*]

Péterfy bevezetése [7—34.] három fejezetre osz-

lik: I. Platon a görög philosophiában, II. Gorgias III. Philebos. Péterfy fordításait általán nagy könnyűség és természetesség jellemzi.

A bevezetésről és a fordításról egy hivatott bíráló, Finászy Ernő ekkép nyilatkozik:

Sok munkát kell forgatnunk, míg a görög szellemnek oly találó rajzára, a görög philosophia csodálatos megszületésének és kezdetben naiv megnyilatkozásának oly élvezetes kifejtésére, Platon művészi lelkületének oly való, igaz jellemzésére akadunk, mint a bevezetésben, mely kijelöli Platon helyét a görög philosophiában. Valóban fájlalnunk kell, hogy e tanulmány írója, ki annyira átérzi a görög élet és szellem finomságait, nem ajándékozza meg nemzetünket e szellem fejlődésének összefüggő rajzával, egy görög irodalomtörténettel, melyre oly nagy szükségünk van. A ki így ír Platonról és így fordítja Platont, a szó legigazabb értelmében hivatva volna a nagyobb munkát is elvégezni. A fordítás pontos, hű magyaros. Igaz philologiai fordítás. (Tanáregyesületi Közlöny 1894. 418.)

Sajtó alatt: *Pinero H. W. Az elvetemült.* Szinmű. (Fordítás. Mihály Józseffel együtt.)

IV.

Nagyobb tárczaczikkei és tanulmányai.*

1879.

Egy magyar költő a XVI. századból. Balassa Bálint. (*Egyetértés*, április).

Balassában költeményei mögött az embert keresi. Balassa XVI. századbeli lovag. Vitéz, hős, szerelmes. Ha érdekei nem kerülnek szóba, gyermek; ha kiváltságait kétségbe vonják, a durvaságig szenvedélyes. Szótól a kardig rövid az út. Épen oly érzékeny, épen oly haragos, mint Homeros hősei.

Történeti drámánkról I—IV. (*Egyetértés*, okt.)

Csiky Janusa és Szigligeti Trónkövetelője kapcsán azt fejtegeti, hogy drámánk mennyire szavaló és rhetorikus, mert drámaíróink a szenvedélyt csak elmondatják személyeikkel, de nem tudják a cselekvényben lélektani mozzanatok utján kifejezni, nem tudják dramatisalni. Különben ha lesz művészi történetirásunk, lesz történeti drámánk is.

* E jegyzék nem törekedik teljességre. Péterfy rövidebb birálatai a *Budapesti Szemle*ben vannak elszórva: —*e*—, *kl*, *p*. jelek alatt. Szinházi tárczáit egyáltalán nem említem.

Kemény Zsigmond mint regényíró. (*Egyetértés*, november).

E tárgyat két évvel később bővebben dolgozta föl a *Budapesti Szemlé*ben.

1880.

Edmund párbaja. Eredeti regény, írta ifjabb Ábrányi Kornél. (*Budapesti Szemle* 24 kötet 428—436).

E birálat Péterfy első czikke a *Bp. Szemlé*ben.

1881.

Báró Eötvös József mint regényíró. (*Budapesti Szemle.* 25. kötet (1—33.)

E tanulmány nemcsak a regényírót, de az állambölcselőt is tárgyalja. Behatóan fejti föl, hogyan fakad Eötvösnél a jellemzés, a világnézet, a stylus mind az érzelemből.

Érdekes részlet a *Nővérek* birálata. Péterfy itt kimutatja, mennyire mellékesek Eötvösre a cselekvény és a jellemek. A fő neki a társadalmi és lélektani problema. E problema kedvéért történik minden. Nem a jellemből fejti föl a problémát, hanem a probléma szerint rajzolja az embert, előbb csinálja meg a problémához illeszkedve sorsát, aztán keresi jellemét.

Jókai Mór. (*Budapesti Szemle* 26-dik kötet.)

B. Kemény Zsigmond mint regényíró. (*Budapesti Szemle* 28-dik kötet.) 161—191.

1882.

Bajza József. 1821—1828. (*Budapesti Szemle* 31-dik kötet 321—355.)

E tanulmány megirására Bajza Toldyhoz intézett ifjukori levelei adtak alkalmat, melyekre Gyulai Pál hivta föl Péterfy figyelmét. Péterfynek nem volt szándéka e tanulmányt folytatva Bajza későbbi korát is tárgyalni.

Az angol irodalom története, irta Taine, ford. Csiky G. I. (*Budapesti Szemle* 31-dik k. 141—148.)

Ez ismertetésben érdekes párhuzam van Sainte-Beuve és Taine közt.

1885.

Taine legujabb kötete. A jakobinus kormányzatról. (*Budapesti Szemle* 41. kötet 290—305.)

Taine nagy (magyarra is lefordított) forradalom történeti művének harmadik kötetét ismerteti.

1848 és 1849-ből. Pozsonytól Tiszafüredig. (*Budapesti Szemle* 41. kötet 355—376.)

Görgei István Emlékiratairól szól.

1886.

Dante. (*Budapesti Szemle* 48. k. 1—46.)

Szász K. Dante fordítása alkalmából. Péterfy legnagyobb tanulmánya.

Schlauch Lőrincz a középkorról. (*Budapesti Szemle* 49. kötet 471—480.)

A püspöknek 1886-ban a Szt. László-társaságban mondott elnöki beszédét birálja.

1887.

Két norvég dráma. (*Budapesti Szemle* 50. kötet 427—444.)

Ibsen Vadkacsáját és Rosmersholm-ját ismerteti. Különösen érdekes a bevezetés, a mely arról szól, hogy Ibsen alakjainál nem csak arra kell vigyáznunk, mit mondanak, hanem mit gondolnak: a szó épen annyira takarja az Ibsen alakjainak érzését, mint a mennyire fölfedi.

Csengery Antal mint író. (*Bp. Szemle* 50. köt. 1—16.)

A tragédiáról. (*Bp. Szemle* 52. k. 203—223.)

Székfoglalója a Kisfaludy-Társaságban.

Arany János Őszikéi. (*Bp. Szemle* 53. köt. 152—157.)

Arany János eposzi töredékeiről. (*Bp. Szemle* 54. kötet 161—179.)

1898.

A három görög tragikus. I. *Aeschylus.* (*Bp. Szemle* 96-dik kötet. 1—21.)

II. *Sophocles.* (Ugyanott 191—214.)

III. *Euripides.* (Ugyanott 322—347.)

1899.

A művészeti oktatásról. (A bpesti VIII. ker. reáliskola 1898—99-diki Értesítőjében.)

Aristophanes. (*Bp. Szemle* 98-dik k. 321—345.)

Werner Gyula *Megvirrad még valaha. Kendi Imre házassága* című regényeinek birálata. (*Bp. Szemle* 100-dik kötet. 295—298.)

Péterfy utolsó dolgozata a *Bp. Szemlé*ben.

V.

Német nyelven.

Alexander Petőfi. (Das moderne Ungarn herausgegeben von A. Neményi. Berlin, 1883.)

Petőfi főjellemvonását abban találja, hogy «Naturbursche» volt. — Annak a gyűjteményes könyvnek, melyben e czikk megjelent, czélja az volt, hogy Magyarország új szellemi életét a külfölddel megismertese.

A **Franklin-Társulat** kiadása:

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Szerkeszti GYULAI PÁL.

Az eddig megjelent füzetek betürendben. — Minden füzet külön is kapható.

Egy-egy szám ára 20 fillér.

a) **Színművek.**

Almási Tihamér. Czigány Panna. Népsz. (1058—1059)
Arago és **Vermond.** Az ördög naplója. Vígj. (193—194)
Augier E. A Fourchambault család. Ford. Fáy J. (264—266)
— A bürök. Vigjáték 2 felvonásban. (500)
— Az arczátlanok. Vigjáték 5 felvonásban. (773—774)
— Gabrielle. Szinmű 5 felv. Ford ifj. Szász B. (986—988)
— és **Sandeau Gy.** Poirier ur veje Szinmű. (357—358)
— és **Foussier.** A szegény arszlánnők. Dráma. (526—527)
Bayle Bernard. Az esernyő. Vigjáték. (631—632)
Beaumarchais. Figaró házas. Vígj. Ford. Paulay (55—58)
— A sevillai borbély. Vigj. Ford. Paulay E. (290—292)
Berczik Árpád. Az igmándi kispap. (386—387)
— Nézd meg az anyját. Vigjáték. (495—497)
— A protectió. Vigjáték. (638—640)
— A svihákok. Vigjáték. (835—837)
— A veteránok. Életkép. (841—843)
— A bálkirálynő. Vigjáték 1 felv. II. kiad. (859—860)
— A peterdi csata. Vigjáték 3 felvonásban. (875—877)
— A papa. Vigjáték 3 felvonásban. (999—1000)
— Himfy dalai. Vigj. 3 felv. (1079—1081)
— Mai divat. Vigj. 3 felv. (1104—1105)
— Postás Klári. Vigjáték 3 felvonásban. (1136—1137)
Bessenyei György. A philosophus. Vigj. (338—340)
Björnsterne Björnson. Leonarda. Szinmű. (635—637).
Brough William. Flipper és Nobbler. Vigjáték. (556)
Coppée Fer. Kisebb szinművek. Ford. Csiky G. (435)
— Serevo Torelli. Forditotta Csiky G. (583—584)
— Két fájdalom. Dráma. (784)
Corneille Péter. Cinna, vagy Augustus kegyelme. Tragédia. Francziáb. ford. Pajor Istv. (548)
— Cid. Tragédia Francz. ford. Radó Antal. (669—670)

*

Csiky Gergely. Anna. Dráma 1 felv. (421—422)
— A nagyratermett. Vigj. 3 felv. (Pályamunka. (748—751)
— A nagymama. Vigjáték 3 felvonásban. (752—754)
Dugonics A. Kún László. Szomoru tört. 4 szak. (471—473)
— Bátori Mária. Szomoru tört. 4 szakaszban (577—580)
— Toldi Miklós. Szomoruj. 3 szak. (869—872)
Dumas S id. A Saint-Cyri kisasszonyok. Vigj. (731—732)
— Kean. Szinmü 5 felv. (1102—1103)
Echegaray József. A nagy galeotto. Dráma. A spanyol eredetiből forditotta Patthy Károly. (711—713)
— Bernardo Montilla. Dráma. (917—920)
— Folt, a mely tisztit. Dráma. Ford. Patthy K. (997—998)
— Mariana. Dráma 3 felv. (1001—1003)
— Örült-e vagy szent? Dráma Ford. Huszár V. (1068—69)
Fáy A. A külföldiek. Vigjáték. (436—437)
— A mátrai vadászat. Vigjáték. (524—525)
Gaal J. A peleskei nótárius. Bohozat. (296—299)
Gabányi Árpád. Kapivár. Vigjáték 3 felv. (861—864)
Goethe. Iphigenia Taurisban. Dráma. II. kiad. (53—54)
— Berlichingeni Gottfried, a vaskezü, dramatizált története. Ford. Balla Mihály. (508—510)
— Faust. II. része. Ford. Várady Antal.
Goldoni K. A Hazug. Vigj. Ford. Radó A. (347—349)
— A jótékony zsémbes. Vigj. Ford. Rado A. (813—816)
Gombos I. Az esküvés. Szomorujáték. (327—329)
Grillparzer F. Medea. Szomorujáték. (612—614)
— A tenger és szerelem hullámai. Szomoruj. (810—812)
— Sappho. Szomoruj. 5 felv. ford. Iványi Jenő (898—900)
Halbe Miksa. Földanyánk. Dráma 5 felv. (1111—1113)
Hauptmann G. Hannele. Álomkölt. 2 részb. (1031—1032)
Hugo K. Bankár és báró. Szomorujáték. (234—235)
Hugo V. Hernani. Szomoruj. Ford. Szász K. (35—36)
— Borgia Lucretia. Dráma. Ford. Szász K. (343—344)
— Ruy Blas. Szomoruj. 5 felv. (851—853)
— A király mulat. Szomoruj. (927—928)
Kisfaludy K. Csalódások. Vigjáték. (191—192)
— Irene. Szomorujáték. IX. kiad. (138—140)
— A kérők. Vigjáték. (301—303)
— A pártütők. Vigjáték. (388—389)
— Mátyás deák. — Hüség próbája. Két vigjáték. (1147)
Klapp Mih. Rosenkranz és Güldenstern. Vigjáték. Forditotta Csiky Gergely. (423—425)

Körner Tiv. Zrinyi. Szomorujáték. Ford. Szemere Pál. — Körner Zrinyijéről. Bírálat, irta Kölcsey (142—44)
Kozma Andor. A szabadság ünnepére. Szini költemény három képben (1063—1064)
Legouvé E. Beatrix. Szinmű. Ford. Feleky J. (375—377)
Lenau Miklós. Faust.
Lessing G. E. Bölcs Náthán. Dráma. Zichy (165—168)
— Barnhelmi Minna. Vigjáték. (671—673)
Matthews K. Pry Pál megházasodott. Bohózat egy felv. Angolból ford. Mihály József (1017—1018)
Molière. A bot-csinálta doktor. Vigjáték. Forditotta Kaziczy Ferencz. III. kiad. (179—180)
Moncrieff. A szégyenlős. Vigj. Ford. Csiky G. (490)
Morton M. J. Szegény Pillicody. Bohózat egy felvonásban. Angolból ford. Mihály G. (1009—1010)
Musset A. Ne fogadj fel soha semmit. Vigjáték. Forditotta Paulay Ede (202—203)
Nagy Ign. Tisztujitás. Vigjáték. (93—95)
Picard. Két házaspár. Vigj. ford. Csiky G. (469—470)
Poole J. Pry Pál. Vigjáték. Ford. Csiky G. (323—325)
Racine. Athalia. Tragédia. Ford. Csiky G. (551—552)
— Phædra. Tragédia. 5 felv. Ford. Horváth D. (910—911)
Schiller. Wallenstein halála. Ford. Hegedüs I. (409—411)
— Stuart Mária. Szomorujáték. (677—680)
— Az orleánsi szűz. Regényes trag. (802—805)
Scribe Jenő. Az én jó csillagom. Vigjáték. (794—795)
Scribe és Vander-Burch. Clermont, vagy a művész neje. Szinmű 2 felvonásban. Ford. Csiky G. (585—586)
Shakspeare. Sok zaj semmiért. Vigjáték. (528—529)
— Lear király. Szomorujáték. (965—968)
Simai Kristóf. Igazházi, egy kegyes jó atya. Mulatságos játék. Bevezetéssel Erdélyi Károlytól (601—603)
Sophokles. Elektra. Ford. Csiky Gergely. (759—760)
— Oedipus király. Ford. Csiky Gergely. (775—776)
— Oedipus Kolonosban. Ford. Csiky G. (777—778)
— Antigone. Ford. Csiky Gergely. (779—780)
— A Trachisi nők. Ford. Csiky Gergely (1131—1132)
Sudermann H. Rejtett boldogság. Szinmű (1065—66.)
— Keresztelő János. Tragédia 5 felvonásb, egy előjátékkal. (1144—1146)
Szász Károly legifj. A múzsa. Vigj. 1 felv. (883)
Szentjóbi Szabó L. Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma. Érzékenyjáték (330—331)

Szigligeti E. Liliomfi. Vigjáték. IV. kiad. (19—20)
— A trónkereső. Szomorujáték. (255—257)
— Fenn az ernyő, nincsen kas. Vigj. III. kiad. (588—590)
— Csikós. Eredeti népszinmü 3 szakaszban (705—707)
— Béldi Pál. Szomorujáték (106—109)
Taylor T. Barátságból. Vigjáték. Ford. Csiky G. (353)
Teleki L. gróf. Kegyencz. Szomorujáték (197—200)
Theuriet. Jean Marie. Dráma (793)
Vasiladis Sz. N. Galatea. Dráma. (128—129)
Voltaire. Zaire. Dráma 5 felv. (912—913)
Vörösmarty Mihály Az áldozat. Szomorújáték (961—962)

b) **Verses müvek.**

Amade L. (Várkonyi) versei. Összegy. Négyessy L. (821-830)
Angol, franczia és olasz költőkből. Ford. Jánosi Gusztáv. (1159—1160)
Berzsenyi Dániel versei. 6-ik kiadás. (187—190)
Boileau. A költészetről. Tanköltemény négy énekben, ford. Erdélyi János. (467—468)
Byron lord. A kalóz. Ford. Kacziány Géza (832)
Catullus versei. Ford. Csengery J. (253—254)
Coppée F. Költeményeiből. Ford. Bogdánfi L. (1067)
Csokonai V. M. Dorottya, vagyis a dámák diadala a farsangon. III. kiad. (1—2)
— Lilla. Érzékeny dalok három könyvben. (89—90)
— Ódák. Két könyvben. (145—146)
— Békaegérharcz. Irta Homer. (300)
Czuczor Gergely népies költeményei. (69—70)
— Hőskölteményei és meséi. II. kiadás (522—523)
— Költeményei. (549—550)
Dayka Gábor költeményei. (130—131)
Erődi B. A Balkán-félsz. népek költészetéből (844—845)
Faludi Ferencz versei. (1163—1164)
Fazekas Mihály. Ludas Matyi. Komikai elbeszélés. (1060)
Firdúszi Abúl Kászim Manszúr. Szohráb. Költői elbeszélés. Perzsából forditotta Fiók Károly (609—611)
Goethe. Hermann és Dorottya. Hegedüs I. (276—277)
Gvadányi J. Egy falusi nótáriusnak budai utazása. V. kiad. (107—109)
Gyöngyösi István. Ének Thököly Imre és Zrinyi Ilona házasságáról. Egykorú kéziratból kiadta és jegyzetekkel kisérte Hahn Adolf (461—462)

Gyulai Pál. Szilágyi és Hajmási. Költői beszély. (390)
Horatius. A költészetről. Levél a pisókhoz. (76)
Ilosvai Selymes Péter. Az hiresneves Tholdi Miklósnak jeles cselekedetiről és bajnokságáról való história. Kiadja Szilády ron. II. kiad. (515—516)
Kazinczy F. versei. III. kiadás (951—952)
Kerényi Frigyes összes költeményei. (9—13)
Kisfaludy Károly. Versei. (247—250)
Kisfaludy Sándor. Himfy szerelmei. A kesergő szerelem. 9. kiadás. (955—957)
— A boldog szerelem. 9. kiad. (958—960)
— Összes regéi. I. (312—316)
— Összes regéi. II. (317—320)
Kölcsey Ferencz versei. Ötödik kiadás. (224—228)
Kozma Andor. Kórképek (831)
Királjevics Márkó. (Márk királyfi.) Délszláv népballadák a XV. és XVI. századból. Az eredetiből forditotta Margalits Ede. (1107–1110)
Listi László munkái. Életrajzzal (761—766)
Longfellow H. Hiavata. Amerikai indus hitrege (486—488)
— Az arany legenda. Angolból. Jánosi G. (519—520)
Mazsuranics Iván. Csengics Szmail Aga halála. Költői elbeszélés. Horvátb. ford. Margalics Ede (974)
Mickiewicz Ádám szonettjei. Ford. Béri Gy. (916)
Milton János Az elveszett paradicsom. Angol eredetiből forditotta Jánosi Gusztáv. (681—685)
Olasz költőkből. Ford. Radó Antal. (504—506)
Petőfi Sándor. A helység kalapácsa. Hősköltemény. (430)
Petrarca összes szerelmi sonettjei. Ford. Radó A. (541-544)
Poe A. Edgár költeményei. Angolb. Ferenczi Z. (953—954)
Pope S A mübirálatról. Tan. költ. Ford. Lukács Móricz. (45)
Puskin S. Anyégin Eugen. Regény. (285—289)
Rádai Ráday Pál munkái. (662—664)
Ráday Gedeon gróf összes művei. (838—840)
Ráskai Gáspár. Egy szép história az vitéz Franciscórul és az ő feleségéről. (1057)
Szerb népdalok és hősregék. Az eredetiből ford. Székács József. 2. javitott kiadás. (574—576)
Tennyson A. Király-idyllek. Ford. Szász K. (27—28)
— Ardén Enoch. Angolból forditotta Jánosi G. (269)
— Költői beszélyek. Ford. Csukássi J. (345—346)
Tibullus elégiái. Ford. Csengeri János. (539—540)

Tinódi Sebestyén. Budai Ali basa históriája. (1130)
Tisza Domokos hátrahagyott versei. (667—668)
Tompa Mihály népregéi. (1133—1135)
— regéi. (1139—1141)
Vörösmarty M. Eger. Három énekben. (963—964)
— Cserhalom. Egy énekben. (1138)
Wlislocki H. Az erdélyi czigány népköltészet. (485)
Zrinyi Miklós gróf. Szigeti veszedelem. (937—940)

c) Regények és beszélyek.

About Edmond. A csonka-fülü ember. Regény. (463—465)
— A régi bástya. Reg. Ford. Sz. E. 3 köt. (686—700)
Aimard Guszt. A vasfejü. Tört. besz. (848—849)
Alarcon Péter. A háromszögü kalap és más beszélyek. Ford. Haraszti Gyula (901—903)
— A botrány. Regény. Ford. Haraszti Gyula (976—980)
Amerikai nők. Rajz és besz. György A. (221—223)
Ancelot madame. Lásd Franczia beszélyek. (846—847)
Andersen. Regék és mesék. Ford. Milesz B. (147—149)
— Képeskönyv képek nélk. Ford. Sambach Gy. (326)
Balzac Honoré. Grandet Eugénia. (412—415)
— elbeszéléseiből. Ford. Béri Géza és Gyula (929—931)
Barilli Gyula, lásd Olasz beszélyek (261—263)
Bellámy. Visszapillantás 2000-ből 1887-re. (796—800)
Bérczy Károly. A gyógyult seb. Beszély. (251—252)
Besandt Walter. A férfiak forradalma. Regény. Angolból forditotta Hegedüs Pál. 1004—1008)
Bikélas Döm. Lukis Laras. (817—818)
Bréhat Lásd Franczia beszélyek. (846—847)
Bret Harte. Kaliforn. beszélyei. Ford. Belényesi G. (3—5)
Bulwer E. A jövő nemzedéke. Regény. (207—209)
Céliéres Paul. Lásd Franczia beszélyek. (846—847)
Chabot A. A nevelőnő. Regény. (1011—1016)
Chateaubriand. Atala. Forditotta Csiky K. (25—26)
— René. Francziából forditotta Bogdánfy Lajos. (521)
— A vértanuk. Forditotta Dr. Rada István. (591—598)
— Az utolsó Abencerage. Beszély. (801)
Cherbuliez V. A pépi király. Elbeszélés. (232—233)
Conscience. H. A szegény nemes. (43—44)
Constant Benjam. Adolf. Egy ismeretlen iratai közt talált történet. Francz. ford. Moravcsik Gyula. (530—531)

Coppée F. Idyll a háború alatt. (881—882)
— Henrietta. Beszély. Ford. Molnár Gy. (884—885)
Csehov Antal beszélyei és rajzai. Az orosz eredetiből Ambrozovics Dezső (1076—1078)
Csiky Gergely. Az első és második. Elbesz. (378—380)
— A zokoli uraság két leánya. Elbeszélés. (733—735)
— Árnyképek. Elbeszélések. (969—973)
Dahn Felix. Odhin vigasza. Északföldi regény a XI. századból. Németből ford. gróf Csáky Albinné. (557—560)
Daudet E. A férj. Regény. Ford. Luby Gy. (306—309)
— Levelek egy elhagyott malomból. (1123—1125)
Delpit A. Odette házassága. Regény. Fáy J. B. (350—352)
— Lydia első föllépte.
Deslys. Lásd Franczia beszélyek. (846—847)
Dickens K. Karácsoni ének. Ford. Belényesi G. (21—22)
Dostojewszky F. lásd Orosz beszélyek. (361—366)
Ébelot A. Cazaux András. Rajz a délamerikai pampaszokból. Forditotta Kárffy Titusz. (341—342)
Ébers Gy. Egy szó. Reg. Ford. Kacziányi G. (445—449)
Eckstein Ernő. Aphrodite. Egy görög művész regénye. Németből forditotta Sasváry Ármin. (571—573)
Eliot György. A raveloei takács. (Silas Marner.) Regény Angolból forditotta Kacziány Géza. (491—494)
— Bede Ádám. Regény. Forditotta Salamon F. (621—630)
— A vizi malom. Regény két kötetben. Ford. Váczy J. I. kötet. (1041—1046) II. kötet. (1047—1052)
Eynaud E. Ferizade dala. Beszély. Ford. Huszár I. (68)
Farina Salvatore. Két szerelem. (273—275)
Fáy A. Érzelgés és világfolyása. Beszély. (367—369)
Feuillet O. Trecoeur J. Elb. Ford. Csukássi. (112—113)
— Egy nő naplója. Regény. Ford. Fáy B. (174—176)
France Anatól. Thaïs. Forditotta Sz. F. (854—856)
— A rózsafabutor. Beszély. Francziából ford. R. F. (975)
Franczia beszélyek. Ford. Csiky Gergely (846—847)
Gaskellné. Cranford. Reg. Ford. Belényesi G. (441—444)
Gauthier Th. A lélekcsere. Reg. Ford. Szekula. (63—64)
Gogol M. Beszélyek az orosz életből. (23—24)
— Bulyba Tárasz. Beszély. Ford. Almási L. (135—137)
Goldsmith Olivér. A wakefieldi pap. (426—429)
Gozlan Leo. Három ara egy koronára. Beszély. (359)
Gréville H. Árulás. Reg. Ford. Huszár I. (403—408)
Gyulai Pál. A vén színész. Beszély. II. kiadás (59—60)

Hardy Tamás. Otthon, a szülőföldön. Regény. Angolból fordították Békési Gy. és Pallagi Gy. dr. (1090–1101)

Hedenstjerna Alfréd. Mindenféle népség. (Allehanda folk) Képek a svéd népéletből. Forditotta Baján M. (896—897)

Heyse P. A grófi kastélyban. Beszély. Ford. Halasi (201)
— A sellő. Elbeszélés. Forditotta Szikrai O. (1070)
— Két rab. Németből forditotta R. M. (604—605)

Hoffmann A. T. Kis Zakar. Mese. (819—820)

Jerrold D. Zsák Mór. Forditotta Belényesi G. (66—67)

Jósika M. Egy igaz ember. Beszély. (41—42)
— Bornemissza Anna. Beszély. (1053)

Kármán J. Fanni hagyományai. Beszély. (15—16)

Karr A. A normandiai Penelope. (210–213)
— Hajnal után két héttel. Regény. (661)

Kemény Zs. Szerelem és hiuság. Beszély. (32—34)
— Két boldog. Beszély. (1061—1062)

Kisfaludy Károly. Tihamér. Beszély. (119—120)
— Vig beszélyei. (150—153)

Kochanovszkyné. Szeretett. Ford. Timko I. (321—322)

Kovács Pál. Farsangi kalandok. Beszély. (87—88)

Kölcsey Ferencz elbeszélései. II. kiad. (6—7)

Krasewszky I. Ulána. Besz. Lengyelből Timkó. (701—702)

Kuthy L. Egy iskolai kaland. Elbeszélés. (1071)

Lamartine. Heloïse és Abelard. Ford. Erhardt. (260)

Leskovár Jánkó. Roskadozó kastélyok. (1153—1156)

Lever K. Viharban. Regény. Ford. György A. (370—374)

Louis-Lande L. Camaron. Episod a mexikói háborúból. Ford. Haraszti Gyula. (181)

Malot Hector. Pompon. Regény (381—385)
— A szépség vonzereje. Ford. Sz. E. (450—454)

Marmontel. A szép Anikó. Elbeszélés. (850)

Mérimée P. Carmen. Beszély. Ford. B. P. (91—92)
— Colomba. Beszély. Ford. Szenvey J. (184—186)
— Guillot Arsène. — Abbé Aubin. Beszélyek. (783)

Mészáros Ignácz. Kartigám. Heinrich G.-tól. (217—220)

Mőrike Ede. Mozart prágai utazása. (941)

Norris W. E. Vidal Adrián. Reg. Ford. Sz. E. (561—568)

Olasz beszélyek. Irták Barilli, Ghislanzoni és Sara. Forditották Huszár I. és Mőcs Zsigm. (261—263)

Orosz beszélyek. Irták Puskin S., Gogol M., Krylov I., Dosztojevszkij és Turgenyev. Ford. Csopey L. (361—366)

Quida. Egy pár kis faczipő. (154—157)
— Egy orgonaág. Elbeszélés. Ford. Haraszti Gy. (599—600)
— Egy flandriai kutya. Elbeszélés. (1122)
Pálffy A. Egy kastély az erdőben. II. kiadás. (46)
— A szebeni ház. Beszély. (267—268)
— Az itélőmester leánya. Tört. beszély. (278—280)
— A báróné levelei. Beszély. (606—608)
— Az atyai ház. Regény. II. kiadás. (785—792)
— A fejedelem keresztleánya. Regény II. kiad. (886—895)
— A Dabóczy-család. Regény. (981—985)
— Ne hallja hirét az anyjának. Regény. (1036—1040)
— A 63. sz. l—gy. p. Beszély. (1114—1115)
Peard Francis Mary. Molly mama. Regény. (738—740)
Petőfi Sándor beszélyei. (395—396)
Plouvier E. Beszélyek. Ford. Milesz B. (110—111)
Prescott H. E. Schäffer Magdalena. Beszély. (71—72)
Prevost Abbé. Lescaut Manon és des Grieux lovag története. Ford. Visi Imre (947—950)
Puskin S. A kapitány leánya. Regény. Ford. Ambrozovics D. (989—991)
Le Sage. A sánta ördög. Ford. Varga B. (397—400)
Bernardin de Saint-Pierre. Pál es Virg. (391—392)
Sand Gy. Az ördög-mocsár. Ford. Csukássi J. (81—82)
— Leoni Leó. Beszély. Ford. Visi I. (101—103)
— Indiána. Francziából forditotta Récsi Emil. (721—724)
Sandeau Gy. A montsabreyi kastély. Beszély. Ford. (14)
— Az örökség. Beszély. Francz. ford. Gyalui F. (708—710)
Schulz Johanna. Colette fogadalma. Regény. Forditotta Harasztiné Récsi Jolán. (904—906)
Sollohub gr. Előkelő világ. Orosz beszély. (17—18)
— A gyógyszerészné. Ford. Brassay A. (49—50)
Spielhagen Fr. Az utolsó órában. Ford. Halasi A. (310-311)
Stifter A. Brigitta. Beszély. Ford. B. J. (61—62)
Storm Tiv. A kastélyban. Beszély. Ford. Balla M. (547)
Suonio. A hold regéi. Finnből ford. Vikár B. (360)
Szász Károly legifj. Balogh hadnagy története. Elbeszélés (1117—1118)
Thackeray M. W. Hiúság vására. Regény hös nélkül. Ford. Récsi Emil. I. kötet (647—652)
II. kötet. (653—660)
— Esmond Henrik, Anna királynő Ő Fölsége ezredesének önéletrajza. Regény. I. kötet (1021 24)
II. kötet (1025—28)

Theuriet. A Buzavirágék háza. Beszély (158—160)
— Veronika asszony. Beszély. Ford. Ujkéri. (283—284)
Theuriet. A hableány. Beszély. Ford. Sz. E. (439—440)
— Aurélia néni. Regény. Ford. P. L. (481—484)
Tolstoj L. N. gróf. Családi boldogság. (116—118)
Turgenyev I. Tavaszi hullámok. (270—272)
— Költemények prózában. Ford. Csopey L. (433—434)
— Egy vadász iratai. Ford. Csopey L. (474—480)
Uchard M. Jean csillaga. Beszély. (204—206)
— Berthier Joconda. Regény. Ford. Molnár Gy. (1072—75)
Vadnai Károly. A kis tündér. Regény. (921—926)
Vautier Gy. A keresztanya. Fordította Márkus Miklós. (245—246)
Wieland. Abderiták. Ford. Farkas Albert. (455—460)
Zichy Antal elbeszélései. (74—75)
Zschokke H. A szegény viltshirei lelkész naplójából. Beszély. Ford. Sz. M. (229).

d) Egyéb próza.

Andrássy Gyula gróf beszéde a véderő-törvényjavaslat tárgyában (674)
Aristoteles poëtikája. Görögből ford. bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Dr. Geréb J. (757—758)
Ballagi A. I. Frigyes Vilmos porosz király (633—634)
Barsi József. Utazás ismeretlen állomás felé 1849—1865. (726—730)
Berzeviczy Albert. A parlamentekről. (1142—1143)
Beulé. Augusztus családja s kora. (169—171)
Bodenstedt Fr. Shakespeare élete és művei. (182—183)
Boissier G. Virgil. Francz. fordította Végh A. (47—48)
Bozzai Pál irodalmi hagyományai. (532—533)
Carlyle. Burns. Életkép. Ford. *Lévay* József (833—834)
— Scott Walter. Angolból ford. Baráth Ferencz (942)
Cicero. Laelius a barátságról. Ford. Némethy G. (507)
Collins V. Sophokles. Ford. Kont. I. (304—305)
Concha Győző. A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik. (498—499)
Csengery Antal. A magyar közoktatás és közmivelődés némely főbb kérdéseiről. (241—244)
— Deák Ferencz emlékezete. (569—570)
— Jellemrajzok (1033—1035)

Csiky Kálm. Werbőczy István és hármaskönyve. (1106)
Deák Ferencz miért nem ment el az 1843-iki országgyülésre. Közli Kónyi Manó. (665—666)
Deák Ferencznek az 1861-ik évi országgyüléstől elfogadott két fölirata. Közli Kónya Manó. (703—704)
Dugonics András följegyzései. (401—402)
Erdélyi J. Eesthetikai előtanulmányok. (615—616)
Fenini Caesar. Az olasz irodalom rövid története. Ford. Zigány Árpád. (865—868)
Feuchtersleben E. Adalék a lélek életrendjéhez. Ford. dr. Klekner Alajos. (354—356)
Flegler S. A magy. történetirás tört. — *Sayous E.* A magy. tört. kútforr. Ford. ifj. Szinnyei J. (77—80)
— Kölcsey Ferencz. Forditotta ifj. Szinnyei J. (106)
— Szalay L. és munkái. Ford. ifj. Szinnyei J. (121—124)
Forster-Arnold Florencze. Deák Ferencz. Életrajz. Angolból forditotta Pulszky Ágost. (333—337)
Franknói V. II. Lajos és udvara. Tört. rajz (99—100)
Freemann A. E. Az angol alkotmány fejlődése a legrégibb időktől. Ford. Kónyi J. (878—880)
— A történelem tanulmányozásának módszerei. Angolb. ford. Hegedüs Pál (943—946)
Gervinus G. G. Bevezetés a tizenkilenczedik század történetébe. Németből forditotta Rózsaágai A. (501—503)
Gregorovius. Pápáksiremlékei. Ford. Hegedüs I. (517—518)
Greguss Ágost. A balladáról. Harm. kiadás. (534—536)
Guizot. A demokratia Franciaországban. (935—936)
Gyulai Pál. Báró Eötvös József. Emlékbeszéd (259)
— Emlékbeszéd Arany János felett. (725)
— Gróf Széchenyi István mint iró (857—858)
D'Haussonville. Sand Gy. Franciából (195—196)
Heine emlékiratai. Való és költ. Forditotta. Dr. Zollner B. (907—909)
Hofmannsegg gróf utazása Magyarországon 1793—1794-ben. Németből ford. és bevezette Berkeszi Istv. (581—582)
Imre S. A középkori magyar irodalom stiljáról (719—720)
— A népköltészetről és népdalról. (1148—1152)
Kazinczy F. Magyarországi utak. (114—115)
— Bácsmegyeinek győtrelmei. (132—134)
Kazinczy Gábor. Emlékbesz. Szemere P. felett (489)
Kemény Zs. Élet és irodalom. (393—394)

Kis János superintendens emlékezései életéből maga által feljegyezve. Második kiadás. (741—747)
Kont Ignácz. Aristophanes. (230—231)
Kónyi M. Beust és Andrássy. 1870—1871-ben. (717—718)
Kölcsey Ferencz. Szónoki művei. (37—40)
— Országgyűlési naplója 1832—1833. (416—420)
Kozma Andor. Arany László. Emlékbeszéd. (1116)
Lánczy Gyula. A magyarság az Árpádok korában. Tört. tanulmány (1019—1020)
Lavisse Ernő. Európa politikai történetének átnézete. Francz. ford. Angyal Dávid. (755—756)
Lazarillo de Tormes élete. Ford. Gombocz Z. (1055—1056)
Leroy-Beaulieu. A zsidók és az antiszemita áramlat. Ford. Simonyi Jenő (914—915)
Lessing G. E. Laokoon, vagy a festészet és költészet határairól. Ford. Bánfi Zsigm. (83—86)
Lindau Pál. Molière. Ford. Bánfi Zsigm. (172—173)
Macaulay T. B. Machiavelli. Ford. B. P. (8)
— Lord Bacon. Forditotta B. P. (29—31)
— Milton. (51—52)
— Byron. Forditotta B. P. (65)
— Barère Bertrand. Ford. Angyal Dávid. (177—178)
— A pápaság. Forditotta B. P. (216)
— Nagy Frigyes. Ford. Szentkirályi M. (281—282)
— Johson Sámuel. Ford. Aszalay Gyula (1029)
A magyar emigráczió mozgalmai 1859—1862. Kossuth Lajos emlékiratai nyomán. (431—432)
Márki Sándor. A középkor főbb krónikásai. (1157—1158)
Michelet Gy. Lengyel és Oroszország. (104—105)
Montesquieu K. Elmélkedések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól. Ford. Orlai Antal (781—782)
Murray-Grenville E. C. A franczia politikai életből. Forditották Belényesi és Huszár. (96—98)
Neményi Ambrus. A franczia forradalom hírlapjai és hírlapirói (466)
III. Napoleon. A tüzérség multja és jövője. (675—676)
Occioni Onorato. A latin irodalom története. A XII. kiadás után olaszból ford. Kis Ernő dr. (1082—1089)
Pascal gondolatai. Francz. ford. Béri Gyula. (714—716)
Pellico Silvio. Börtön. Olaszb. Erdélyi K. (511—513)
Planche Gusztáv. Művészek csarnoka. (537—538)
Prescott H. E. II. Fülöp. Ford. Szász K. (553—554)

Pulszky Ágost. Pázmány Péter (587)
Pulszky Ferencz. Eszmék Magyarország története philosophiájához. (214—215)
— Martinovics és társai. (332)
Radnai Rezső. Aesthetikai törekvések Magyarországon 1772—1817. (644—646)
Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 1054—1717. Összegyújt. Szamota I. (767—772)
Richter Jenő. A socialismus diadala után. (1119—1121)
Riedl Fr. A magyar irodalom főirányai (994—996)
— Magyarok Rómában. (1161—1162)
La Rochefoucauld gondolatai. Ford. Béri. (932—934)
Roscher V. A nemzetgazdaság viszonya a klasszikai ókorhoz. Ford. M. G. (438)
Rousseau J. G. A társadalmi szerződés. (641—643)
Sayous E. A mongolok betörése Magyarországba 1241—42. Forditotta Takács István. (73)
Schiller. Mózes küldetése. Forditotta Jurany G. (161)
— Kisebb prózai irataiból. Aesthetikai értekezések. Ford. Zollner Béla. (555)
Seneca Lucius Annaeus. Vigasztalások. (873—874)
Szalay László. Mirabeau. (293—295)
Szász K. Schiller. Élet- és jellemrajz. (545—546)
— Horatius. Irói élet- és jellemrajz. (736—737)
— Madártávlatból. (1030)
Szigligeti E. Magyar színészek életrajz. (125—127)
Szilágyi S. Történeti rajzok. (236—240)
Tacitus P. Cornelius. Agricola élete. A latin eredetiből forditotta Dr. Csiky Kálmán. (1054)
Taine H. Az eszmény a művészetben. (162—164)
— Az olasz művészet bölcselete. Ford. Kádár B. (514)
— A görög művészet bölcselete. (617—618)
— A németalföldi művészet bölcselete. (619—620)
Theophrastus jellemrajzai. Ford. Hunfalvy J. (258)
Thomas. Descartes emlékezete. Ford. Rácz Lajos. (992—993)
Wertheimer Ede. Az 1811/12-iki magyar országgyülés. (1126—1129)
Zsilinszky M. Kupecky János. (141)

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI **HEINRICH GUSZTÁV.**

Ez új vállalat czélja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg:

1. **Székely** *Sándor, Aranyos-Rákosi.* **A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta Heinrich Gusztáv, 123 lap, ára 1 K 20 f.
2. **Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázból.** A M. T. Akadémia kéziratából kiadta Bayer József, 80 lap, ára 80 f.
3. **Csiksomlyói nagypénteki misztériumok.** A XVIII. századi kéziratból kiadta Fülöp Árpád, 244 lap. ára 2 K.
4. **Heltai Gáspár esopusi meséi.** Colosvarot, 1566. Kiadta Imre Lajos, 304 lap, ára 2 K. 40 f.
5. **Poncianus históriája:** Bécs 1573. Kiadta Heinrich Gusztáv. 231 lap, ára 2 K.
6. **Gyöngyösi** *István.* **A csalárd Cupidonak** kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa. A költő kéziratából kiadta dr. Rupp Kornél, 194 lap, ára 2 K.
7. **Bessenyei** *György.* **A természet világa** v. a józna okosság. A költő kéziratából első izben kiadta Bokor János 407 lap, ára 3 K. 60 f.

8. **Dugonics** *András*. **Az arany pereczek.** III. kiadás. Magyarázatokkal és szótárral kiadta Bellaagh Aladár. 368 lap, ára 3 K. 20 f.

9. **Balogh** *István*. **Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta Bayer József. 96 lap, ára 1 K.

10. **Mondolat.** Dicshalom 1813. Kiadta Balassa József. Két hasonmással. 109 lap, ára 1 K.

11. **Felelet a mondolatra.** Pesten 1815. Kiadta Balassa József. Függelék: A mondolat és a felelet egykorú birálatai és Somogyi Gedéon válasza a feleletre. 114 lap, ára 1 K.

12. **Telegdi Miklós** pécsi püspöknek felelete *Bornemissza Péter fejtegetés* czimü könyvére. Az 1580-iki kiadás után közrebocsátotta Dr. Rupp Kornél. 172 lap. 1 K. 60 f.

13. **Bessenyei** *György*. **Agis tragédiája.** Bécs 1772. Kiadta Dr. Lázár Béla. Egy hasonmással. 171 lap, ára 1 K. 20 f.

14. **Bolyai** *Farkas*. **II. Mohamed.** Szomorujáték három felvonásb. Kiadta Heinrich Gusztáv. 112 lap, ára 1 K.

15. **Vásárhelyi daloskönyv.** XVI—XVII. századi szerelmi és tréfás énekek. Kiadta Ferenczi Zoltán. 247 lap, ára 2 K.

16. **Bessenyei** *György*. **Lais** vagy **az erkölcsi makacs.** Vigjáték öt felvonásban. A kéziratból első izben kiadta Dr. Lázár Béla. 102 lap, ára 1 K.

17. **Fazekas Mihály versei.** Bevezette és kiadta Tóth Rezső 206 lap, ára 2 K.

18. **Gesta Romanorum.** Forditotta Haller János Kolozsvár 1695 kiadta Katona Lajos 516 lap, ára 4 K.

19. **Faludi Ferencz Téli éjtszakák** vagyis a téli est időnek unalmat enyhitő beszédek. Kiadta Dr. Rupp Kornel 183 lap, 1 K. 60 f.

Az Olcsó Könyvtár kötve.

Az **Olcsó Könyvtár**-nak alábbi kötetei **csinos vörös vászonkötésekben** kaphatók:

Alarcon Péter. A háromszögü kalap és más beszélyek. Spanyol eredetiből ford. Haraszti Gyula. 1 K. 20 f.
Andersen. Regék. — Képes könyv kép nélkül. 1 K. 40 f.
Balzac Honoré. Grandet Eugenia. 1 K. 40 f.
Berczik Árpád. Himfy dalai. Vigjáték. 1 K. 20 f.
Berzsenyi Dániel versei. 1 K. 40 f.
Csiky Gergely. Árnyképek. Elbeszélések. 1 K. 60 f.
Czuczor költeményei. I. Lyrai költemények. II. Népies költeményei. III. Hőskölteményei és meséi. 2 K. —
Eliot György. A vizi malom. Regény. 3 K. 60 f.
Fenini Cæsar. Az olasz irodalom rövid története. 1 K. 40 f.
Kerényi Fr. összes költeményei. 1840—1851. 1 K. 60 f.
Kisfaludy Károly versei. 1 K. 40 f.
Kisfaludy Károly vig beszélyei. 1 K. 40 f.
Kisfaludy Sándor összes regéi. Két kötet. 3 K. —
Kölcsey Ferencz versei. 1 K. 60 f.
— Szónoki művei 1 K. 40 f.
Macaulay T. B. Tanulmányai. I. Byron. II. Johnson Sámuel. III. Milton. IV. Machiavelli. V. Lord Bacon. IV. A pápaság. VII. Barére Bertrand. VIII. Nagy Frigyes. 3 K. 20 f.
Milton János. Az elveszett paradicsom. Angolból forditotta Jánosi Gusztáv. 1 K. 60 f.
Occioni Qnorato. A latin irodalom története. Olaszból ford. Dr. Kiss Ernő. 2 K. 40 f.
Pálffy Albert. A báróné levelei. Beszély. 1 K. 20 f.
Petrarca összes szerelmi sonettjei. Olaszból forditotta Radó Antal. 1 K. 40 f.
Sand György. Indiána. Franciából. Récsi Emil. 1 K. 40 f.
Taine H. Művészet-bölcseleti előadásai. I. Az eszmény a művészetben. II. A görög művészet bölcselete. III. Az olasz művészet bölcselete. IV. A németalföldi művészet bölcselete. 2 K. 40 f.
Tennyson Alfred. Költői beszélyek. I. Arden Enoch. II. Király-idyllek. 1 K. 60 f.
Turgenyev Sz. Iván. Egy vadász iratai. 2 K. —
Vadnai Károly. A kis tündér. Regény. 1 K. 80 f.
Zrinyi Miklós gróf. Szigeti veszedelem. 1 K. 40 f.

Budapest, Nagy Sándor könyvnyomdájából.

OSZK

Az Olcsó Könyvtár kötve!

A **Franklin-Társulat** kiadásában Budapesten megjelenő **Olcsó Könyvtár**-nak következő füzetei csinos vörös vászonkötésben kaphatók:

Alarcon Péter, *A háromszögű kalap és más beszélyek.* Spanyol eredetiből fordította Haraszti Gyula. 1 K 20 f.
Andersen. *Regék és mesék.* — Képes könyv képek nélkül. 1 K 40 f.
Balzac Honoré, *Grandet Eugenia.* Regény. Fordította Toldy László. 1 K 40 f.
Berczik Árpád, *Himfy dalai.* Vigjáték 3 felvonásban 1 K 20 f.
Berzsenyi Dániel *versei.* 1 K 40 f.
Csiky Gergely. *Árnyképek.* Elbeszélések. 1 K 60 f.
Czuczor *költeményei.* I. Lyrai költemények. II. Népies költeményei. III. Hőskölteményei és meséi. 2 K.
Eliot György. *A vizi malom.* Reg. Angolból ford. Váczy János. Két kötet. 3 K 60 f.
Fenini Cæsar, *Az olasz irodalom rövid története.* Olaszból fordította Zigány Árpád. 1 K 40 f.
Kerényi Frigyes *összes költeményei.* 1840—1851. 1 K 60 f.
Kisfaludy Károly *versei.* 1 K 40 f.
Kisfaludy Károly *víg beszélyei.* 1 K 40 f.
Kisfaludy Sándor *összes regéi.* Két kötet. 3 K.
Kölcsey Ferencz *versei.* 1 K 60 f.
— *Szónoki művei.* 1 K 40 f.
Macaulay T. B., *Tanulmányai.* I. Byron. II. Johnson Sámuel. III. Milton. IV. Machiavelli. V. Lord Bacon. VI. A pápaság. VII. Barére Bertrand. VIII. Nagy Frigyes. 3 K 20 f.
Milton János. *Az elveszett paradicsom.* Angolból fordította Jánosi Gusztáv. 1 K 60 f.
Occioni Onorato. A latin irodalom története. Ford. Kiss Ernő 2 K 40 f.
Pálffy Albert. *A báróné levelei.* Beszély. 1 K 20 f.
Petrarca *összes szerelmi sonettjei.* Olaszból fordította Radó Antal. 1 K 40 f.
Sand György. *Indiána.* Francziából. Récsi Emil. 1 K 40 f.
Taine H. *Művészet-bölcseleti előadásai.* I. Az eszmény a művészetben. II. A görög művészet bölcselete. III. Az olasz művészet bölcselete. IV. A németalföldi művészet bölcselete. 2 K 40 f.
Tennyson Alfred. *Költői beszélyek.* I. Arden Enoch II. Királyidyllek. 1 K 60 f.
Turgenyev Sz. Iván. *Egy vadász iratai.* Oroszból fordította Csopey László. 2 K.
Vadnai Károly. *A kis tündér.* Regény. 1 K 80 f.
Zrinyi Miklós gróf. *Szigeti veszedelem.* Az első 1651-ki kiadás után. 1 K 40 f.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

OSZK

OSZK

OSZK